

Mistra Urban Futures Papers
Working paper
2016:2

Kunskapsagendan för hållbar stadsutveckling

Social polarisering och
sammanhållning

“

Helen Arfvidsson

En översikt av samhällsförändring 3: Social polarisering och sammanhållning

Authors:

Helén Arfvidsson

© Mistra Urban Futures, 2016

www.mistraurbanfutures.org

Mistra Urban Futures is an international centre for sustainable urban development. We believe that the coproduction of knowledge is a winning concept for achieving sustainable urban futures and creating fair, green, and accessible cities. The centre is hosted by Chalmers University of Technology and has four regional platforms in Cape Town, Kisumu, Gothenburg and Manchester.

Mistra Urban Futures is financed by the research foundation Mistra and Sida, together with a consortium comprising: Chalmers University of Technology, the University of Gothenburg, the City of Gothenburg, the Gothenburg Region Association of Local Authorities (GR), IVL Swedish Environmental Research Institute, the County Administrative Board of Västra Götaland, and the Region of Västra Götaland, along with funders on the various regional platforms.

Contents

En översikt av samhällsförändring 3: Social polarisering och sammanhållning	2
Contents	3
Summary	4
EN ÖVERSIKT AV SAMHÄLLSFÖRÄNDRING 3: SOCIAL POLARISERING OCH SAMMANHÅLLNING	5
Introduktion	5
Rapportens innehåll	6
DEL 1: SOCIAL POLARISERING OCH OJÄMLIKA LIVSVILLKOR	7
Ojämlighetens geografi	7
Visioner för jämlikare livsvillkor	9
Malmökommissionens rekommendationer	9
Göteborg ska vara en jämlik stad	10
Ett Stockholm för alla	11
DEL 2: STRATEGIER FÖR ATT FRÄMJA SOCIALSAMMANHÅLLNING	13
Dialog och deltagande	14
Medborgardialog och behovet av tydlighet	15
Tillit och social kapital	16
Ojämlika livsvillkor utmanar tilliten	16
Betydelsen av socialt kapital	17
Det sammanbindande och överbryggande sociala kapitalet	18
Civilsamhällets roll	20
Framtidens civilsamhälle	20
Idéburet offentligt partnerskap	21
Mötesplatser	22
Mötesplatser som universallösning	23
Mötesplatser och målkonflikter	24
Den täta och blandadestaden	25
Att bygga fram mångfald och social blandning	25
DEL 3: METODUTVECKLING OCH BEHOVET AV SAMVERKAN	27
Den sociala konsekvensanalysen växer i popularitet	27
Områdesprogram och experimenterande arbetssätt	28
Behov av metodutveckling i samverkan	29
REFERENSER	31

Summary

This working paper is part of a Mistra Urban Futures funded project, “the Knowledge Agenda for sustainable urban development”, which aims to map the knowledge gaps and challenges the three major cities in Sweden face: Stockholm, Gothenburg and Malmö. The paper provides an overview of one of four identified themes of societal changes: 1) Urbanisation, migration and segregation, 2) The restructuring of the economy, 3) Social polarisation and cohesion, and 4) Climate change. The report thus maps the third theme. The first part focuses on how the three cities address social polarisation and inequalities, the second part draws attention to how the cities work towards strengthening strategies for social cohesion, while the third part places emphasis on developing methods for collaboration.

In the first part, the geography of inequality is addressed by briefly engaging with literature on the post-industrial city as well as challenging some of these narratives of the divided city by conceptualising the city as a complex system. In the municipal budgets for 2016, all three cities emphasise visions for realising more just and equal cities, in which Malmö focuses on the underlying causes, Gothenburg states the city needs to make a collective effort to reduce the divides, and Stockholm suggests how power and resources need to be shared more equally. In the second part of the report, in which strategies for social cohesion are highlighted, focus turns to how to strengthen citizen engagement and participation through enhancing citizen dialogue, strengthening trust and social capital, engaging with civil society, creating spaces and places to meet, as well as challenging what is meant by the dense and mixed city. In the third and final part, the need for developing collaborative methods for change is called for in order to better understand the city as a complex system. Examples range from the use of Social Impact Analysis in Gothenburg, to Mistra Urban Futures focus on transdisciplinary co-production, and the space syntax approach as developed by the project Dela(d) Stad (Divided City).

EN ÖVERSIKT AV SAMHÄLLSFÖRÄNDRING 3: SOCIAL POLARISERING OCH SAMMANHÅLLNING

INTRODUKTION

Globalisering, världsekonomin omstrukturerad, migration och urbanisering medför stora förändringsprocesser som påverkar städer runt om i världen. Detta är idag självklara saker, men effekterna och hur de ska hanteras är mindre självklara. Picketty (2014) har exempelvis fått stor uppmärksamhet genom sin tes att vi är på väg mot rekordhöga ojämlikhetsförhållanden. Till följd av ökade inkomstkliften och en tilltagande ojämlikhet i hälsa, inflytande och livsvillkor skapas sociala spänningar och polarisering. Sociala frågor har alltmer kommit att diskuteras och betraktas som hot och risker mot människors livsvillkor och levnadsförhållanden (Hallin, 2014). Många av dessa risker med ursprung i sociala frågor är historiskt sett inte nya, men då samhällena blir alltmer urbaniserade blir effekterna allt oftare som störst i städerna. Så även i Sverige där den ojämna utvecklingen av inkomster, boendestandard, hälsa och tillgång till det offentliga rummet och kollektiva nyttigheter fortsätter att öka mellan olika befolkningsgrupper och bostadsområden, framför allt i storstäderna (Abrahamsson, 2013). Vid sidan av rättvisaspekten är ojämlika livsvillkor på flera sätt problematiska, då en ökad social och rumslig uppdelning i städerna bidrar till minskad sammanhållning och ökad ohälsa (Delegationen för hållbara städer, 2012).

De globala förändringsprocesserna tillsammans med omvandlingar och nedskärningar i den offentliga sektorns verksamhet har medfört ökade svårigheter att upprätthålla det sociala kontraktet, eller det sociala kitt som håller individer och samhällen samman, vilket ställer nya krav och leder till nya utmaningar när det gäller stadsutveckling. Abrahamsson (2013) menar att den offentliga sektorn blir alltmer frånvarande och att det har uppstått ett finansieringsglapp i flera kommuner och landsting som får ökade sociala spänningar till följd. Hallin (2014) beskriver hur samhällsproblemen har avpolitiserats, samtidigt som den enskildes risktagande har ökat, då trygghetssystemen avregleras och människors livsvillkor i allt högre grad ses som en individuell angelägenhet.

Till följd av denna utveckling pågår ett intensivt arbete för att bättre förstå och hantera både förändringarna och dess effekter, både inom forskningen och praktiken. I följande översikt vänds fokus mot hur de tre storstäderna arbetar för att motverka social polarisering och ojämlikhet i livsvillkor, samt mot städernas strategier för omställning med syfte att främja den sociala sammanhållningen. Begreppen social polarisering och sammanhållning har lyfts fram av de tre storstäderna inom ramen för arbetet med Kunskapsagendan som en av fyra övergripande samhällsförändringar som ligger till grund för städernas visioner, strategier och arbete med hållbar stadsutveckling. De tre andra fokuserar på urbanisering, migration och segregation, ekonomins omvandling, och klimatförändringar.

Begreppen hållbar stadsutveckling, social hållbarhet, polarisering och sammanhållning tolkas givetvis på en mängd olika sätt. Gemensamt är dock att den sociala dimensionen av hållbarhetsbegreppet utgår från människan och hennes behov och kan beskrivas som både ett tillstånd och en process (Boverket, 2010). Som tillstånd handlar det om förutsättningarna för människors livsvillkor i dag och mer långsiktigt handlar det om de processer som formar livsvillkoren för framtida

generationer. Mer utmanande blir det, både inom forskningen och i den praktiska tillämpningen, när detta ska brytas ner till genomförbara mål och åtgärder.

RAPPORTENS INNEHÅLL

Översikten har som utgångspunkt en rad olika policydokument och uttalade visioner och strategier från Göteborg, Malmö och Stockholm för att närma sig städernas arbete med begreppen social polarisering och sammanhållning. I fokus står framför allt städernas budgetar för 2016, Malmökommissionens arbete, S2020:s arbete i Göteborg, samt Stockholms Vision 2040 och Stockholmskommissionens nyligen påbörjade arbete. Första kapitlet fokuserar på begreppet social polarisering, vilket här är kopplat till en orättvis resursfördelning av materiella resurser som bidrar till ojämlika livsvillkor och en rumslig uppdelning av människor och samhällsgrupper i staden, i det offentliga rummet och i andra sociala sammanhang. Städernas visioner för jämlikare livsvillkor kommer att beskrivas i relation till forskning kring ojämlikhetens geografi.

I andra kapitlet beskrivs städernas strategier för att främja social sammanhållning, vilket här omfattar människors sociala och kulturella resurser, den upplevda möjligheten att delta i samhället, påverka sitt vardagsliv och känna tillhörighet till platsen där man bor, på både individ- och samhällsnivå. Strategierna som lyfts fram är kopplade till de förutsättningar som erbjuds i städerna för människor att bli och känna sig delaktiga och sammankopplade. Betydelsen av dialog, mellanmänsklig tillit och socialt kapital, mötesplatser samt socialt blandat boende kommer lyftas fram som av städerna viktiga och prioriterade faktor för social sammanhållning. Den tredje kapitlet består av avslutande reflektioner kring metodutveckling och behovet av samverkan för att bättre förstå de globala och urbana förändringsprocesser som påverkar det komplexa förhållandet mellan social polarisering och sammanhållning i städerna.

DEL 1: SOCIAL POLARISERING OCH OJÄMLIKA LIVSVILLKOR

Ojämliga livsvillkor, växande socioekonomiska klyftor och dess polariserande effekter på befolkningens folkhälsa har hamnat högt upp på den politiska agendan i samtliga tre städer. En anledning till detta kan tänkas vara WHO:s (2008) uppmärksammade rapport *Closing the gap in a generation*, även kallad *Marmotrappan*, där det beskrivs hur sociala orättvisor ligger bakom ojämlikheter i hälsa och livsvillkor. För att vända utvecklingen ges tre övergripande rekommendationer: förbättra förutsättningarna för människors vardagsliv; angrip den ojämlika fördelningen av makt, pengar och resurser; samt mät och förstå problemet och bedöm effekterna av de olika åtgärderna som genomförs.

Även rapporten *Divided We Stand* (OECD, 2011) visar tydligt hur inkomstklyftorna i Europa har ökat markant sedan 1980-talet. De växande skillnaderna är inte bara ett problem för socioekonomiskt resurssvaga grupper, utan även något som påverkar städer och samhällen i stort. Forskning visar allt tydligare att det alltså inte enbart är inkomstnivån utan även inkomstspridningen som har betydelse för människors livsvillkor. I mer jämlika samhällen har befolkningen över lag bättre hälsa och upplever ett högre subjektivt välbefinnande, då en jämnare inkomstfördelning kopplas samman med starkare social sammanhållning, lägre kriminalitet och större samhällsengagemang (Wilkinsons och Picketts, 2009). Det är därmed samhällsekonomiskt kostsamt att låta den sociala ojämlikheten växa, eftersom en allt större del av samhällets resurser då behöver omfördelas för att bekämpa ojämlikhetens effekter.

OJÄMLIKHETENS GEOGRAFI

Den ökade ojämlikhetens effekter på samhället uttrycker sig oftast som tydligast i storstäder där globala förändringsprocesser koncentreras (Sassen, 2006). Det är därför av stor vikt att bättre förstå å ena sidan hur dessa effekter tar sig uttryck i städerna och å andra sidan hur analysen i sig är avgörande för hur vi ser på hållbar stadsutveckling, dess utmaningar och möjliga lösningar. Exempelvis har berättelsen om den neoliberal eller postindustriella staden där fattigdom växer parallellt med rikedom fått stort fäste (Smith, 1996 och 2002; Swyngedouw et al., 2002; Brenner och Theodore, 2005).

Wacquant (2007) beskriver denna neoliberal stadsutveckling som framväxten av "avancerad marginalitet" där den globala ekonomins effekter tagit sig uttryck i nedrustningen av välfärdens skyddsnät och satt tydliga spår i framväxten av polariserade städer där vissa områden och grupper marginaliserats och hamnat utanför i vad han kallar "neighbourhoods of exile". Sernhede (2002, 2009) menar att de svenska storstäderna och dess förorter knappast är undantagna från denna utveckling av territoriell stigmatisering, social stratifiering och etniska spänningar, även om utvecklingen inte har samma omfattning som Wacquant beskriver i relation till städer i Frankrike och USA.

Molina (1997) beskriver denna utveckling och uppdelning som "stadens rasifiering" där förorterna och dess invånare pekats ut som "de andra", medan Ericsson med flera (2000), utifrån en postkolonial läsning, beskriver hur bilden av förorten blivit fixerad

till den grad att vi har svårt att ta till oss alternativa tolkningar. De menar att dessa platser

”under stigmatiseringens genealogi [har] blivit objektifierade, kulturiserade, kriminaliserade, rasifierade och sexifierade. Det är som att hela världen utanför, sedd utifrån den koloniala blicken och de koloniala tankestrukturerna, placerats i områdena” (Ericsson et al., 2000:106).

I bland annat antologin *Storstadens omvandlingar* beskrivs hur indelningen och uppdelningen av människor blir allt tydligare i Sveriges storstäder (Sernhede och Johansson, 2006). Livsvillkoren och skillnaderna blir allt större; mot bakgrund av vad författarna kallar det ”nya” postindustriella Göteborg beskrivs att staden kan i vissa avseenden sägas vara på väg att ”falla sönder” då människor lever i skilda världar och det blir allt svårare att se vad som förenar eller för dem samman (Sernhede och Johansson, 2006:25). Denna bild av ojämlikhetens geografi bekräftas i rapporten *Fattiga och rika – segregerad stad* (Andersson et al., 2009:29) där det beskrivs hur den socioekonomiska polariseringen och dess negativa effekter i Göteborg främst drabbar grupper med icke-västerländsk bakgrund. Detta ojämlika förhållande beskrivs av *Rådet för integration och samhällsgemenskap* på följande sätt:

”Att göteborgares uppväxtvillkor är så olika att man knappast kan påstå sig växa upp i samma stad, skapar bestående och växande klyftor, främlingskap och frustration samt drabbar livsbetingelserna för alla göteborgare” (2014:5).

Att beskriva den polariserade staden och ojämlikhetens geografi är inget nytt och har en lång akademisk tradition, men det är främst på 1980- och 1990-talen som den tudelade eller polariserade staden som riskerar att falla isär fick allt större utrymme både i forskning och policydokument (Musterd et al., 1999). Kritiker vänder sig dock mot hur denna bild av en stad som faller isär eller rasifieras bygger på alltför starka dikotomier som har en tendens att förenkla komplexa förhållanden och relationer (Amin och Thrift, 2002; Farias och Bender, 2009; Arfvidsson, 2014). Denna kritik ifrågasätter inte ojämlikhetens geografi, utan snarare att de rådande berättelserna dominerar. När samma dikotomier återanvänds från stad till stad, uppstår risken för generaliseringar som snarare stigmatisera än öppnar upp för nyansering. När detta binära förhållningssätt lyfts fram, där människor är vinnare eller förlorare som befinner sig innanför eller utanför, trängs andra berättelser bort. Därmed försvåras en analys av städerna som ojämlika, mångfacetterade och motsägelsefulla på en och samma gång.

Hur berättelsen om staden formas är naturligtvis avgörande för analysen och åtgärderna då det alltid finns en risk att förenklingar döljer mer komplicerade förhållanden och samband. Legeby med flera (2015a) föreslår att vi förstår staden som ett komplext system, men inte i betydelsen ett komplicerat problem, utan i den mer vetenskapliga bemärkelsen att åtgärder för att förändra en given situation inte enkelt leder till förväntade resultat. De betonar att vi behöver förstå staden ”som uppbyggd av delar där egenskaperna hos helheten utgör mer än summan av delarna och där delarnas egenskaper till stor del avgörs av helhetens sammansättning” (Legeby et al., 2015a:4). Att se staden som ett komplext system innebär således att vi måste tänka bortom dikotomiernas förenklingar där till exempel områdesbaserade åtgärder behöver ifrågasättas och kompletteras med strategier som relaterar till både omgivningen och staden som helhet. Följande summering ur Malmökommissionens slutrapport sätter fingret på ett antal viktiga punkter med relevans för hur de tre

storstäderna står inför stora utmaningar när det gäller arbetet med att motverka social polarisering:

En av dagens stora utmaningar är själva hanteringen och definieringen av problem; hur vi identifierar vad som är eftersträvansvärt och sätter mål, hur vi identifierar och löser utmaningar, hur vi budgeterar och finansierar, hur vi leder, hur vi mäter och följer upp och hur vi integrerar erfarenheter och nya kunskaper. Ett problem är sällan isolerat från ett större sammanhang utan det är snarare så att dess konsekvenser utgör ett flerdimensionellt spektrum av små som stora förändringar, som i sin tur kan sträcka sig djupt ner i olika delar av samhället.

(Malmökommissionen, 2014:130)

Även om storstäderna kan ses som en grogrund för den ojämlika utvecklingen och dess konsekvenser som mångfacetterade och motsägelsefulla, så rymmer de även stor potential för att hantera och finna lösningar på utmaningarna. Nedan följer en kortfattad genomgång av de tre storstädernas visioner för att skapa mer jämlika och mindre polariserade städer. Att bättre förstå utmaningarna som ojämlikhetens geografi medför och att se staden som en helhet återkommer allt oftare i städernas visioner och policydokument.

VISIONER FÖR JÄMLIKARE LIVSVILLKOR

De tre städernas budgetar för 2016 lyfter alla fram vikten av att minska skillnaderna som beskrivs i ojämlikhetens geografi och sträva efter mer jämlika livsvillkor. De innebär alltså en tydlig viljeyttring för att motverka den tilltagande polariseringen. Malmö stad lyfter fram hur de bakomliggande orsakerna måste påverkas, i Göteborg måste staden kraftsamla för att minska klyftorna, och i Stockholm ska makt och resurser fördelas lika. Den avgörande frågan är naturligtvis hur dessa visioner ska genomföras i praktiken och i vilken grad städerna kan vara med och påverka den resursomfördelning som krävs.

För att förverkliga visionerna om jämlikare livsvillkor i samtliga städer beskriver Malmö hur en social investeringspolitik krävs, Göteborg beskriver hur nya prioriteringar och förebyggande satsningar är avgörande, och i Stockholm förespråkas jämlika uppväxtvillkor och tidiga sociala insatser. Ökad ojämlikhet i materiella resurser och ökad social och geografisk uppdelning i städerna kan även göra det svårare att upprätthålla olika former av social sammanhållning (Delegationen för hållbara städer, 2012). Legeby et al. (2015a) anser dock att det är anmärkningsvärt att utvecklingen under de senaste två decennierna har inneburit fortsatt social polarisering och ökade ojämlikheter i livsvillkor och pekar på att glappet mellan retoriken om social sammanhållning och dess praktik är en högst angelägen fråga. Vid sidan av städernas alltmer uttalade fokus på omfördelningspolitik för att hantera de ojämlika livsvillkoren, så vänds i nästa del av översikten fokus mot vilka strategier städerna lyfter fram för att främja social sammanhållning.

Malmökommissionens rekommendationer

Malmökommissionens (Kommission för ett socialt hållbart Malmö) arbete är ett av de tydligaste exemplen där ojämlika livsvillkor kopplas till social polarisering. WHO rapporten *Closing the gap in a generation* (2008) är en uttalad förebild för kommissionens arbete och folkhälsa används som en bred ingång för att bättre förstå sociala frågor och utmaningar inom ramen för hållbar stadsutveckling. Utifrån en

grundlig genomgång av livsvillkoren i dagens Malmö, visar kommissionens slutrapport på mycket stora skillnader i hälsa mellan olika bostadsområden och att så kallade sociala bestämningsfaktorer har stor betydelse för hur livsvillkoren skiljer sig i staden. Inkomstjämligheten ökade exempelvis med närmare 60 procent i Malmö 1990–2008, vilket är 12 procentenheter mer än på nationell nivå. Orsakerna till detta beskrivs som flera, men framför allt att skillnaderna växer sig allt starkare och de allra fattigaste hushållen inte har fått del av den ekonomiska uppgången i staden i stort (Malmökommissionen, 2014:100).

Rapporten poängterar att "det inte räcker med områdesinriktade insatser utan det krävs också åtgärder som förmår att påverka inkomstjämligheten i stort" (Malmökommissionen, 2014:73). Här lyfts alltså blicken från att bara fokusera på specifika områden till helhetens sammansättning. Som svar på vad som ska göras, föreslås att Malmö stad ska etablera en social investeringspolitik som kan utjämna skillnaderna i levnadsvillkor och göra samhällssystemen mer jämlika. Exempel på hur detta ska genomföras är genom att skapa kunskapsallianser, jämlika samarbeten mellan forskare och intressenter från till exempel förvaltning, föreningsliv och näringsliv, samt genom att demokratisera styrningen. För att omsätta kommissionens rekommendationer i praktiken, föreslås totalt 24 mål och 72 åtgärder. Åtgärderna handlar inte bara om att tillämpa redan givna kunskaper, utan snarare ska att skapa och utveckla kunskap bli en del av lösningen (Malmökommissionen, 2014:52).

Malmö stads budget för 2016 tar tydligt avstamp i kommissionens rekommendationer genom den uttalade målsättningen att arbeta med sociala investeringar och bygga kunskapsallianser:

"Genom att minska ojämlikheten och se till att alla kan ta aktiv del i bygget av Malmö stärker vi både stadens attraktionskraft och tar till vara på alla individers fulla potential. Vår utgångspunkt är att de skillnader vi ser i hälsa mellan olika grupper ska minskas genom att påverka de bakomliggande orsakerna" (Malmö stad, 2015b:12).

Göteborg ska vara en jämlik stad

Trots att Göteborg inte har haft någon motsvarighet till Malmökommissionen, har frågan om den ökande sociala polariseringen uppmärksammats som en av de största utmaningarna i regionen (Cullberg et al., 2014). Detta återspeglas i en rad olika initiativ, framför allt i S2020 som är ett uppdrag till alla förvaltningar, nämnder och bolag inom Göteborgs stad att verka för socialt hållbar utveckling. S2020 är också namnet på den arbetsgrupp inom Social resursförvaltning som fungerar som en stödfunktion i stadens arbete med social hållbarhet. S2020 utgår ifrån premisen att det inte är vissa delar av staden som är segregerade utan staden som helhet och därmed är stadens gemensamma eller delade ansvar fokus (Larberg, 2013:27). Vidare beskrivs att det inte räcker med kunskap, utan för att "främja en social hållbarhet behöver nya prioriteringar göras när maktbalansen mellan olika perspektiv synliggörs. Kunskap om människors levnadsförhållanden behöver ges tyngd och få verklig effekt i den faktiska planeringen" (ibid:29).

Liknande tongångar som i Malmökommissionens arbete återfinns i rapporten *Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg* som har utgångspunkten att en god folkhälsa inte bara handlar om att hälsan bör vara så god som möjligt, utan att den också bör vara jämlikt fördelad, eftersom många göteborgare på grund av stora skillnader i livsvillkor har liten möjlighet att kunna leva upp till sin fulla potential och

därmed ta del av sin rätt till god hälsa och goda uppväxtvillkor. I rapporten framgår att inkomstskillnaden mellan exempelvis Östra Bergsjön och Långedrag har på knappt tjugo år mer än fördubblats (Göteborgs stad, 2014). Utifrån denna dystra lägesrapport sammanfattar rapporten att "ett samhälle med små orättvisa skillnader leder till ökad social sammanhållning, trygghet och delaktighet bland invånarna. Detta gynnar alla oavsett socioekonomisk position" (Göteborgs stad, 2014:11).

Denna slutsats återfinns som vision i det första målet i stadens budget för 2016: "Göteborg ska vara en jämlik stad" där "skillnaderna i livsvillkor och hälsa ska minska. I Göteborg ska jämlikhetsarbetet leda till att alla barn har en bra start i livet och genom skolåren samt en gynnsam fysisk miljö. Alla ska ges förutsättningar för arbete och hälsofrämjande och hållbara miljöer. [...] Staden måste kraftsamla för att minska klyftorna och öka den sociala hållbarheten i Göteborg. Fokus ska ligga på att minska skillnader i hälsa, utjämna livschanser och att förebygga sociala problem" (Göteborgs stad, 2015a:9-10).

Ett Stockholm för alla

I Stockholms stads budget för 2016 står att "Stockholm ska vara en stad där alla kan växa, en sammanhållen stad som sjuder av liv och rörelse i alla stadens delar. Den offentliga välfärden ska ligga till grund för livskvalitet och trygghet för invånarna i livets alla skeden" (Stockholm stad, 2015a:1). Detta bygger på *Vision 2040 – Ett Stockholm för alla* som beslutades av kommunfullmäktige i oktober 2015, där Stockholm beskrivs som en stad som får alla att växa, där alla barn och vuxna har framtidstro och möjligheter att förverkliga sina liv, och där den offentliga välfärden är en grund för livskvalitet och trygghet för stockholmarna under livets alla skeden (Stockholms stad, 2015b:7).

För att uppnå detta förespråkas i budgeten bland annat jämlika och goda uppväxtvillkor, tidiga sociala insatser, trygga och levande stadsdelar, stort bostadsbyggande, samt rikt utbud av idrott och fritid. Stockholm ska även vara en "jämställd stad där makt och resurser fördelas lika" och där ett "genus- och anti-rasistiskt perspektiv ska integreras i stadens alla verksamheter" (Stockholms stad, 2015a:4). Som ett led i att förverkliga budgetens ambitioner har en kommission för ett socialt hållbart Stockholm tillsatts med uppdrag att analysera skillnaderna i livsvillkor i Stockholm och föreslå åtgärder för en jämlik och socialt hållbar stad. Stockholmskommissionen har dock inte ett lika utpräglat fokus på folkhälsa som exempelvis Malmökommissionen.

I kommissionens första rapport, *Skillnadernas Stockholm*, beskrivs hur det i staden som helhet pågår en positiv utveckling där stockholmarna i allmänhet mår allt bättre, blir allt tryggare, sysselsättningen ökar och inkomsterna stiger, men att skillnaderna i livsvillkor under de senaste tio åren i flera avseenden har vidgats mellan stadsdelar och befolkningsgrupper (Stockholmskommissionen, 2015:5). Rapporten har som utgångspunkt att "en ojämlik stad begränsar individens möjligheter att förverkliga det liv den eftersträvar. För stor ojämlikhet underminerar också den sociala sammanhållningen och skapar grogrund för sociala konflikter" (Stockholmskommissionen, 2014:80). Rapporten visar på en samlad bild av skillnaderna i livsvillkor i Stockholms stad som illustrerar hur de relativa skillnaderna mellan olika delar av staden och olika befolkningsgrupper växer i flera avseenden, inklusive ohälsotal, uppväxtvillkor, utbildningsnivå, sysselsättning och inkomstnivå, bostadsförsörjning, deltagande, trygghet samt den sociala tilliten människor emellan.

Det beskrivs dock att situationen i jämförelse med Malmö och Göteborg på flera sätt ser mer gynnsam ut i Stockholm.

DEL 2: STRATEGIER FÖR ATT FRÄMJA SOCIAL SAMMANHÅLLNING

Social sammanhållning kan kopplas till människors välmående, tillit till varandra, känsla av sammanhang, samhörighet och trygghet. Att främja social sammanhållning innebär att stärka tillgången till sociala och kulturella resurser, möjligheten att delta i samhället, ingå i sammanhang, påverka sitt vardagsliv och känna tillhörighet till platsen där man bor (Gustavsson och Elander, 2013). Den sociala sammanhållningen har också betydelse för samhällets kollektiva förmåga att hantera komplexa samhällsproblem (Abrahamsson, 2015).

Begreppet social sammanhållning började dyka upp i policydokument om svensk integrationspolitik först på 2000-talet (SKL, 2012:18). Oftast pratas det om två dimensioner av social sammanhållning som påverkar varandra, en mellanmännisklig dimension och den mellan medborgarna och den offentliga sektorn. I rapporten *Att främja integration och social sammanhållning* beskrivs hur sammanhållningspolitiken på EU-nivå har en tydlig inriktning på tillväxtfrågor, vilket i sin tur satt sin prägel på strukturfonderna och de satsningar som gjorts på social sammanhållning i de svenska städerna (SKL, 2012). Rapporten kritiserar hur man genom satsningarna på ökad tillväxt tar för givet att klyftor och segregation ska minska och hur förhållningssättet främst varit problemorienterat.

Ytterligare kritik av ett något äldre slag, formulerad i *Den segregerade integrationen* (SOU 2006:73), menar att insatser för att skapa social sammanhållning har reducerats till att bli en särpolitik för "de andra". Utifrån detta konstaterande, lyfts i *Integrationens svarta bok* behovet av en ny politik för social sammanhållning fram eftersom den generella välfärdspolitiken saknar viktiga medel för att motverka etnisk segregation, diskriminering och rasism (SOU 2006:79, s. 251). Utredaren menar att skapandet av social sammanhållning är "oskiljbart från kampen mot den strukturella/institutionella diskrimineringen både på nationell och på internationell nivå" (SOU 2006:79, s. 79).

Genomgången ovan av städernas visioner för jämlikare livsvillkor tyder dock på att varken fokus på tillväxtfrågor eller på särpolitiska satsningar är vad som förespråkas av de tre storstäderna i dag. I stället har deras strategier för social sammanhållning betydligt mer fokus på ett potential- och orsakorienterat förhållningssätt. Ett tydligt exempel återfinns i *Skillnadernas Stockholm* (Stockholmskommissionen, 2015:8) där analysen utifrån ett freds- och utvecklingsperspektiv, inspirerat av Abrahamson (2012), föreslår att social sammanhållning kan stärkas genom att tillgodose människans strävanden efter vissa grundläggande värden, som dock bara kan förstås i sitt speciella sammanhang, så som säkerhet och trygghet, frihet och utveckling samt rättvisa och erkännande. Det sociala kontraktets styrka vilar på en sådan behovstillfredsställelse och människors känsla av delaktighet i samhällets utveckling. Vidare beskrivs att en "socialt hållbar utveckling innebär att samhällets resurser fördelas på ett sätt som skapar möjlighet för fler att förverkliga sina liv genom utbildning, arbete och ett boende med tillgång till önskade kvaliteter. Det betyder också att den sociala sammanhållningen och samhörigheten med samhället stärks genom att fler görs delaktiga i samhälls-utvecklingen" (Stockholmskommissionen, 2015:10).

Delaktighet i samhällsutvecklingen och människors upplevelse av den är alltså grundförutsättningar för social sammanhållning. Eller som det beskrivs i Göteborg, en sammanhållen stad betyder att staden "bör vara tillgänglig för alla utan barriärer" (Göteborgs stad, 2011). Återkommande teman i de olika visions- och policydokumenten i de tre storstäderna som syftar till att stärka delaktigheten och därmed den social sammanhållning kan delas in i följande kategorier: dialog och deltagande, tillit och socialt kapital; civilsamhällets roll; mötesplatser; samt mantrat den täta och blandade staden.

DIALOG OCH DELTAGANDE

En vanlig uppfattning är att människors engagemang och deltagande har en positiv inverkan på deras hälsa och välbefinnande samt bidrar till att skapa tillit till varandra och samhällets institutioner (Gustavsson och Elander, 2014:50). Samtidigt hävdar många forskare att demokratins förutsättningar under de senaste decennierna förändrats betydligt, då exempelvis övergången till *governance*, styrning i samverkan eller nätverksstyrning, har bidragit till ett demokratiskt underskott där bland annat partnerskap mellan offentliga och privata intressen riskerar att minska insynen i beslutsprocesser (Formas, 2011:39 och Boverket, 2010:65).

För att stärka befolkningens och medborgarnas möjligheter till deltagande och därigenom öka både insyn och inflytande, lyfter städerna fram vikten av att utveckla medskapandeprocesser som möjliggör för människor att ha och ta en mer aktiv roll i stadsutvecklingsprocesser. I synnerhet betonas vikten av att lyfta fram särskilda grupper som annars inte alltid kommer till tals, exempelvis genom att stärka barnperspektivet. I Göteborgs stads budget för 2016 som utgår ifrån premissen att ett "ojämlikt samhälle leder till ojämlikt deltagande i demokratiska processer" står exempelvis att göteborgarnas möjligheter till delaktighet och inflytande ska öka och att stadens arbete ska inriktas på att möjliggöra deltagande och inflytande för grupper som vanligtvis inte är aktiva i beslutsprocesser (Göteborgs stad, 2015a:17). Förslag på hur detta ska genomföras är genom att "arbetet med elektroniska och fysiska mötesplatser mellan medborgare och politiker behöver etableras för att skapa konstruktiva dialoger" och att "alla förvaltningar och bolag ska implementera stadens principer för medborgardialog" (ibid).

Liknande arbete pågår redan i Malmö genom fyra olika satsningar: *Malmöinitiativet* som ger medborgarna möjlighet att föra upp olika frågor till debatt och diskussion på webben; *Malmöpanelen* som består av 1 600 representativt utvalda Malmöbor som regelbundet rådfrågas i politiska frågor innan ärendena går vidare till beslut; *Medborgarförslag* som är förslag på förändringar som boende i Malmö kan lämna till stadsdelsfullmäktige i varje stadsdel; och *Medborgardialog* som ska genomföras både i planeringsprocessen och inför politiska beslut (Malmö stad, 2011). Syftet med satsningarna är framför allt att öka intresset för politik, att nå nya grupper för dialog, öka kunskapen om kommunens arbete och att få ett ökat valdeltagande i de allmänna valen. Därutöver beskrivs att ett "ökat medborgarinflytande stärker förtroendet för demokratin och ökar människors engagemang och ansvarstagande" (Malmö stad, 2011).

I Stockholms Vision 2040 beskrivs hur det vid denna tidpunkt finns en livaktig demokrati i hela staden och att invånarna känner sig delaktiga och har inflytande: "Stockholmarna bjuds regelbundet in till att delta i dialoger kring frågor som berör

människor i vardagen och utvecklingen av Stockholms olika delar” och det förs ”en kontinuerlig dialog mellan medarbetarna och brukarna för att löpande utveckla verksamheterna. Staden värdesätter och tar till vara allas synpunkter” (2015b:23). Denna vision återspeglas i stadens budget för 2016 under rubriken ”ett demokratiskt hållbart Stockholm” där stockholmarna ”ska vara delaktiga i stadens utveckling och känna samhörighet med sin stad” (Stockholms stad, 2015a:4)

Medborgardialog och behovet av tydlighet

En av de strategier som framför allt lyfts fram av städerna är att stärka dialogen med invånarna genom så kallade medborgardialoger. Under de senaste åren har intresset och initiativen ökat markant för temat medborgardialog. Exempelvis har SKL sedan 2006 verkat för att ge stöd till kommuner och landsting i deras arbete med att utveckla medborgardialoger och har sedan dess fått in runt 250 exempel på olika initiativ (SKL, 2015).

Det går naturligtvis att hitta både ris och ros riktad mot medborgardialoger. Medborgardialog verkar ju som ett givet led i att stärka demokratin, men i praktiken är det inte lika givet att detta faktiskt blir resultatet, framför allt då syftet och förväntningarna inte alltid stämmer överens eller är tydligt formulerade samt att en rad olika gruppers inflytande och representativitet alltid är svåra att säkerställa. En del kritiker framhäver att dialogen snarare än att fördjupa demokratin, kan inge falska förhoppningar då förväntningarna är för höga eller rent av missriktade. Legeby med flera beskriver exempelvis hur det är nödvändigt att fråga sig om det är så att ”medborgardialogen riskerar att bli ett spel för gallerierna i avseende på inflytande och i realiteten enkom handlar om att *skapa acceptans* för en förändringsprocess snarare än att öppna för delaktighet” (2015b:52-53). De beskriver vidare att en dialog kan ha olika syften, så som att nå ut med information, inhämta information, skapa acceptans eller att skapa möjligheter till inflytande och att det därför är viktigt att anpassa de metoder som används för dialogen till respektive syfte.

Detta behov av tydlighet lyfter även Tahvilzadeh (2014:118) fram i sitt förslag på tre faktorer som kan bidra till att medborgardialoger fördjupar demokratin; att utforma regler som stärker den deltagande styrningen; att hantera de rollförändringar som dialoger medför för politiker och tjänstemän samt; att skapa utjämnande krafter som balanserar vissa gruppers maktövertag. Tahvilzadeh poängterar även att det är viktigt att deltagandet rör konkreta frågor som berör medborgarnas vardag, snarare än alltför abstrakta visionsformuleringar.

I Göteborgs stads arbete med att stärka demokratin menar Forsberg (2014a) i ett tjänsteutlåtande med syfte att fördjupa demokratin genom att öka medborgarnas möjligheter till inflytande, att medborgardialogen kan ses som ett komplement till den ordinarie dialog som förs med medborgarna. Forsberg förespråkar att staden behöver bygga en dialogkultur, där samtalet behöver pågå hela tiden, där transparens skapas och där ”känslan av inflytande hjälper till att stärka de demokratiska värderingarna, främja folkhälsan och det sociala kapitalet” (2014a:4). Dialogen syftar både till att öka medborgarnas självförtroende och till att de aktivt deltar i och påverkar samhällets utveckling. Följande sju principer för medborgardialog föreslås (Forsberg, 2014a:9-10):

1. Perspektiv om allas lika värde, ett demokratiskt och hållbart samhälle grundar dialogen
2. Dialog ska övervägas vid förslag som direkt och i betydande grad rör invånarna
3. När beslut är fattat om att ha dialog ska medborgarna minst bli hörda
4. Staden ska anstränga sig för att erbjuda goda möjligheter till deltagande
5. Barn och ungas rätt att komma till tals ska särskilt beaktas
6. Medborgardialogens resultat ska alltid återkopplas
7. De förtroendevalda ansvarar för hur resultatet av dialogen påverkar beslutet.

Principerna är som redan nämnt en del av stadens budget för 2016 och ska således följas av samtliga förvaltningar och bolag. I samma tjänsteutlåtande och inom ramen för medborgardialogsprocesser ges även förslag på e-demokratilösningar, som ska ge medborgarna möjlighet att delta och påverka i de skede då politiska beslut förbereds, genom en webbplats för delaktighet och inflytande, på möjlighet för medborgarna att lämna e-förslag samt på att införa medborgarpaneler (Forsberg, 2014b). Dessa förslag bygger bland annat på Malmös olika strategier som beskrivs ovan. Forsberg anser att fördelarna med att använda e-demokrati som komplement i en medborgardialog är möjligheten att nå fler, då många gärna vill delta oberoende av tid och rum. E-demokrati beskrivs vidare som ett "snabbt, kostnadseffektivt och relativt enkelt medel för att möjliggöra delaktighet i en fråga" (Forsberg, 2014b:6). Utifrån detta antagande går det dock att göra flera invändningar emot den representativa demokratis nödvändighet av långsamma strukturer och mekanismer, men det blir här lite som att öppna Pandoras box.

TILLIT OCH SOCIAL KAPITAL

Tillit och socialt kapital, alltså hur människor förhåller sig till varandra och samhällets institutioner, är ytterligare två begrepp som i städernas policydokument kopplas samman med strategier för att främja social sammanhållning. Tillit används här både för att beskriva tilliten människor emellan och till samhällets funktioner, medan socialt kapital förstås i sin vidaste bemärkelse som känslan eller upplevelsen av sammanhang, samhörighet och möjlighet till att vara delaktig.

Ojämliga livsvillkor utmanar tilliten

Flera studier visar på att graden av mellanmännisklig tillit internationellt sett är mycket hög i Sverige, rent av bland den högsta i världen, men att det bakom den övergripande statistiken visar sig att växande sociala klyftor alltmer utmanar denna tillit (Holmberg och Rothstein, 2012; Trägårdh, 2013). I rapporten *Hög mellanmännisklig tillit – men inte bland alla* visar Holmberg och Rothstein (2012:38) att även om människor i allmänhet litar på varandra, så är det skillnaderna mellan olika samhällsgrupper som vi bör oroa oss för, eftersom de kan utvecklas till en negativ spiral som i sin tur kan sänka den allmänna nivån av mellanmännisklig tillit. De beskriver att bilden av ett fragmentiserat samhälle börjar ta form; för vissa "välfärdspolitiskt utsatta grupper som arbetslösa, personer med dålig hälsa och utrikes födda, avviker graden av mellanmännisklig tillit klart åt det lägre hållet" (Holmberg och Rothstein, 2012:44).

Återigen är det skillnaderna mellan grupper som lyfts fram som avgörande. Dock poängterar författarna att den mellanmänniskliga tilliten "inte är så starkt kulturellt

bestämd som många tidigare forskare hävdade utan att den i högre grad bestäms av kvalitén i samhällets institutioner” (ibid, 2012:42). I detta resonemang är städernas och myndigheternas förhållningssätt och bemötande gentemot invånarna alltså grundläggande för social sammanhållning, vilket även återkommer i diskussionen om socialt kapital och ömsesidighet.

Argumentet att ojämlika livsvillkor utmanar tilliten återfinns tydligt i storstädernas policydokument. Exempelvis i Malmökommissionens slutrapport poängteras vikten av mellanmännisklig tillit i bland annat följande resonemang: ”Ojämlighet hotar den sociala hållbarheten genom att det blir allt svårare att upprätthålla det sociala kontraktet i samhället, där människor har tillit till varandra och till samhällsinstitutionerna och deltar aktivt i olika sammanhang där sådan tillit skapas” (Malmökommissionen, 2014:20). Vidare anses förstärkt tillit vara en ”säker väg för att nå ökad trygghet, hälsa och välbefinnande i ett samhälle. Ofta är det bristen på mötesplatser och kontaktytor mellan olika befolkningsgrupper som gör att vanföreställningar om den andre frodas, med tillhörande känslor av främlingskap och otrygghet” (Malmökommissionen, 2014:47).

Likande resonemang hittas i rapporten *Social konsekvensanalys: Människor i fokus*, där målsättningen är att Göteborg ska vara en socialt sammanhållen stad där människor från olika sociala grupper ser varandra i det dagliga livet och där avståndet mellan mig själv och ’den andre’ inte är avgrundsdybt. ”En sammanhållen stad kännetecknas även av tillitsfulla relationer där människors potential utvecklas. De samhällsliga funktionerna är synliga på offentliga platser och bidrar till en ökad tillit. Det finns många sociala kontakter och relationer mellan människor och gentemot samhället” (Göteborgs stad, 2011:18).

Likt i Holmberg och Rothsteins analys, beskriver *Skillnadernas Stockholm* hur människors sociala tillit har ökat över lag i staden sedan 2002, men att denna tillit varierar stort mellan olika stadsområden och grupper inom staden. ”Ett starkt samband mellan utbildningsnivå och tillit gör skillnaden särskilt tydlig; bland personer med enbart grundskoleutbildning i Rinkeby-Kista har 32 procent låg tillit till andra i det egna bostadsområdet, att jämföra med 2 procent bland personer med eftergymnasial utbildning på Norrmalm” (Stockholmskommissionen, 2015:72).

Betydelsen av socialt kapital

Städernas strategier för att öka den mellanmänniskliga tilliten kopplas ofta ihop med begreppet socialt kapital. ”Socialt kapital” omfattar i sin bredaste bemärkelse våra sociala nätverk och sammanhang, vår känsla av samhörighet och våra möjligheter att delta. Begreppet har sedan nittiotalet fått allt större uppmärksamhet som förklaringsmodell för hur människor förhåller sig till varandra, hur de kan lita på varandra och tillsammans sträva efter samhällets gemensamma bästa. Begreppet återkommer ofta i visioner och policydokument och har alltså fortfarande stort inflytande på hur städernas strategier utformas och formuleras.

Teorier om socialt kapital har utvecklats inom flera vetenskapliga discipliner, men även om begreppet har fått stor genomslagskraft, så råder likväl inget samförstånd om hur det ska definieras och användas. Begreppet kritiserar även för att underskatta betydelsen av strukturella faktorer och maktrelationer. Inom sociologin har Bourdieu (1986) definierat socialt kapital som en individuell egenskap eller tillgång och poängterar betydelsen av sociala nätverk för individen. Inom statsvetenskapen betonar Putnam snarare ömsesidigheten i de sociala relationerna och deras betydelse

för ett sammanhållet demokratiskt samhälle. Även Världsbanken använder sig av socialt kapital i relation till ekonomisk utveckling (Världsbanken, 2001) och begreppet användes redan för femton år sedan i relation till folkhälsa i rapporten *Hälsa på lika villkor* (SOU 2000:91).

Det sociala kapitalet i Putnams (1993, 2000) bemärkelse har dock haft störst inflytande på teorier om deltagande, mellanmänsklig tillit och hur både starka och svaga relationer mellan människor är nödvändiga för att ge förutsättningar för social sammanhållning. Våra möjligheter att utvecklas beror alltså inte enbart på vilka sociala och kulturella resurser vi som individer besitter, utan också på hur våra relationer till andra människor ser ut. I Putnams (2000) bok *Den ensamme bowlaren* beskrivs hur en ond cirkel av bristande tillit och sammanhållning leder till högre brottslighet som i sin tur leder till ytterligare försvagad sammanhållning. Utifrån ett amerikanskt perspektiv beskrivs i boken hur människor umgås allt mindre med sina grannar – allt mer sällan bowlar tillsammans med andra – och att det sociala kapitalet därmed går förlorat. I hans nyutgivna bok *Our kids* (Putnam, 2015) beskrivs hur de växande inkomstskillnaderna och livsvillkoren i USA har bidragit till att amerikaner i allt större utsträckning lever separata liv där barnen växer upp i skilda världar, en analys som i mycket påminner om den i avsnittet om ojämlikhetens geografi.

Det sammanbindande och överbryggande sociala kapitalet

Putnam skiljer på vad han kallar det sammanbindande och överbryggande sociala kapitalet. *Sammanbindande socialt kapital* beskrivs som de starka band av lojalitet, förtroende och samhörighetskänsla som bildas mellan medlemmar i en specifik grupp snarare än i samhället som helhet. *Överbryggande socialt kapital* är det som överbryggar dessa gränser och binder samman samhället i stort, den tillit som uppstår även i relationer med människor som man inte har personliga kontakter med, utan har band av en svagare karaktär. Dessa två former måste enligt Putnam komplettera varandra för att människor ska känna gemenskap, samhörighet och ömsesidigt förtroende inte bara för personer i sin närmiljö utan med staden eller samhället som helhet.

Översatt till socialt kapital och sammanhållning i staden är det alltså avgörande att människor dels känner sig trygga i sin närmiljö, dels kan komma i kontakt med varandra på ett sätt i staden så att även svaga, överbryggande band uppstår. Samtliga av dessa resonemang återfinns i städernas visioner och strategier, vilket tydligt pekar på Putnams fortsatta inflytande. I ett diskussionsunderlag framtaget för Malmökommissionens arbete om hur socialt kapital kan stärkas föreslås följande strategier: underlätta social interaktion och skapa "tredje mötesplatser"; satsa på attraktiva grön- och rekreationsområden; tillgodose behovet av trygghet; förbättra ryktet för utsatta områden samt; skapa balans mellan sammanbindande och överbryggande socialt kapital (Emmelin och Eriksson, 2012:5). I relation till den sistnämnda strategin föreslås att:

Åtgärder för att stärka enbart det sammanbindande sociala kapitalet kan leda till social exkludering och misstro mellan människor. Det gäller att skapa inkluderande miljöer där sammanhållning mellan olika typer av människor och grupper uppmuntras. Här har det etablerade lokala föreningslivet och kulturella arrangemang stor betydelse för att ge människor möjlighet att mötas i ett gemensamt intresse och därmed främja även det överbryggande sociala kapitalet.
(Emmelin och Eriksson, 2012:5)

Den grundläggande frågan är alltså hur det sociala kapitalet kan stärkas genom dessa förslag eller strategier. Avgörande är interaktionen med andra, och då framför allt mellan olika grupper, men även kvaliteten på de mänskliga mötena är av betydelse. Mötesplatser lyfts därför ofta fram som en viktig faktor för det sociala kapitalets uppkomst, något som näst-nästa avsnitt återkommer till. Även kultur anses ofta spela en betydelsefull roll för att stärka det sociala kapitalet och sammanhållningen i staden dels genom deltagande i kulturella evenemang, dels genom kulturskapandet i sig. Även om kulturvetenskapliga perspektiv ofta saknas inom svensk forskning om hållbar stadsutveckling, så anses kulturen ofta vara det kitt som förenar människor, som skapar både tillhörighet och avstånd (Formas, 2011:29). I Malmökommissionens slutrapport frågas varför motsättningarna inte har blivit än större givet de stora skillnader i livsvillkor som råder i staden (2014:47). Svaret på denna fråga återfinns i både kulturlivet och civilsamhällets roll; det senare fördjupas i nästa avsnitt. Kulturlivet anses väva ihop staden utifrån att det påverkar människors hälsa, delaktighet, tillit och känsla av sammanhållning. Malmös kulturliv utgör därmed "en vital del av stadens sociala integration och sammanhållning" (ibid).

Här är dock viktigt att poängtera hur svårt det är för städerna att planera för meningsfull interaktion människor emellan. I rapporten *Socialt kapital i regional utvecklingsplanering* skriven av dåvarande Regionplane- och trafikkontoret i Stockholms läns landsting, beskrivs hur orsaken till tilliten är låg i vissa områden och hög i andra är komplexa och att samtliga faktorer som leder till låg respektive hög tillit måste uppmärksammas om man vill öka det sociala kapitalet. "Den regionala planeringen kan inte 'planera fram' tillit men har en viktig roll som 'möjliggörare' genom att skapa mötesplatser, bygga områden med 'platskänsla' och skapa ett välfungerande och tryggt kommunikationssystem" (RTK, 2008:51). Vidare beskrivs hur det sociala kapitalet "förutsätter att medborgare har tilltro inte bara till andra människor utan också till de offentliga institutionerna och ytterst till idén om likabehandling. Myndigheterna är därför viktiga som symboler för och som vårdare av de gemensamma reglerna" (RTK, 2008:8).

Denna analys återfinns i Putnams resonemang kring hur det sociala kapitalet även utgör en förutsättning för välfungerande offentliga institutioner och ett demokratiskt samhälle. Rothstein och Kumlin (2001) menar dessutom att kopplingen måste fungera åt andra hållet: Relationen med myndigheter och andra offentliga institutioner bygger ytterst på en idé och ömsesidig överenskommelse om likabehandling. Upplevelsen av att man är orättvist särbehandlad kan därför vara förödande för det sociala kapitalet och kan få till följd ökad misstro och frustration. Det sociala kapitalet uppstår alltså i interaktion både med andra människor och med offentliga institutioner. Mötesplatser där meningsfull interaktion uppstår, men även upplevd likabehandling, är därmed centrala faktorer för det sociala kapitalets utveckling.

Även digitaliseringen och framväxten av sociala medier lyfts fram som nya möjligheter för att stärka det sociala kapitalet, både det sammanbindande och överbryggande. Internet, och då framför allt bloggar och sociala medier, har potential att fungera som arenor för både ytliga och mer fördjupade relationer och möten bortom det fysiska rummet, vilket i sin tur har potential att stärka det sociala kapitalet. Detta blev också tydligt i avsnittet ovan kring e-demokrati och dess möjligheter att stärka relationerna till medborgarna genom både snabbare och mer tillgängliga ingångar till delaktighet och inflytande vilket anses leda till stärkt socialt kapital.

Rapporten *Vi ses på Internet* poängterar hur internet är en viktig arena för att lära känna nya människor som man annars troligtvis inte tagit kontakt med, att människors nätverk vidgas och att annorlunda kontakter, jämfört med dem utanför internet, lättare uppstår (RTK, 2007:21). Samtidigt som individers kontaktnät har möjlighet att bli större via Internet och sociala medier, riskerar det att bli smalare då man främst söker kontakt med människor som man delar intressen eller ett specifikt engagemang med. Följden blir då att endast det sammanbindande sociala kapitalet byggs upp och stärks på bekostnad av det överbryggande. Relationen mellan digitaliseringen och att stärka det sociala kapitalet är därmed inte så enkel som den vid första anblicken kan uppfattas.

CIVILSAMHÄLLETS ROLL

Civilsamhället, föreningslivet och den idéburna sektorn har en avgörande roll i att främja delaktighet och demokrati (Vetenskapsrådet, 2012). Detta antagande återfinns tydligt i städernas visioner och strategier för att stärka den sociala sammanhållningen. I Stockholms stads Vision 2040 uttrycks det genom målsättningen att "föreningslivet och civilsamhället har en central roll för den levande demokratin genom att kanalisera medborgarnas samhällsengagemang och vara en röst för olika idéer och uppfattningar som rör samhällsbyggandet" (Stockholms stad, 2015b:23). I Göteborgs stads budget för 2016 står det att det är i "föreningslivet som många personer för första gången deltar i demokratiska processer. [...] Föreningslivet är en viktig plattform i arbetet med att öka människors förståelse för demokratiska processer" (Göteborgs stad, 2015a:17).

I Malmökommissionen slutrapport lyfts civilsamhällets roll, liksom kulturlivet, fram som en av anledningarna varför motsättningarna inte är större än de är i staden, eftersom civilsamhället fungerar som ett sammanbindande kitt. Det beskrivs att civilsamhället inte är en homogen grupp, utan snarare har flera olika viktiga funktioner: Det fyller i många lägen en roll som offentliga aktörer inte förmår och bär därför på "en stor potential att skapa ett socialt hållbart Malmö" (Malmökommissionen, 2014:48). Precis som med kulturlivet anses civilsamhället kunna användas som en resurs för att ta fram hälsofrämjande och sammanhållande åtgärder. I stadens budget för 2016 beskrivs även att föreningslivet är "en viktig part och arena för främjande av demokratiska principer och gränsöverskridande möten" (Malmö stad, 2015b:21).

Framtidens civilsamhälle

Trots dessa lovord av civilsamhällets roll i städernas policydokument, riskerar man samtidigt att idealisera relationerna inom civilsamhället som symmetriska och ömsesidiga, snarare än att belysa både rumsliga och sociala gränsdragningar och ojämlika maktrelationer. 2011 tillsattes Framtidskommissionen av regeringen med syfte att identifiera de samhällsutmaningar som Sverige står inför på längre sikt. Som en del av detta arbete skrevs rapporten *Framtidens civilsamhälle* (Harding, 2012) vars syfte är att analysera och diskutera civilsamhället förutsättningar, utmaningar och framtida samhällsroll.

Tre övergripande och sammanlänkade förklaringar lyfts i rapporten fram som avgörande för civilsamhällets förändrade roll, dess möjligheter och utmaningar: globalisering, den nya informationsteknologin och ökad individualisering i samhället (Harding, 2012; Vetenskapsrådet, 2012). Parallellt med trender av ökad globalisering och urbanisering, med att samhörighet och gemenskap blir allt mindre tids- och

platsbundet samt med växande social och kulturell mångfald, så påverkar alltså digitaliseringen och nya mediers framväxt civilsamhällets förutsättningar och former för engagemang och organisation. Dessa nya former är mer tillfälliga i sin karaktär än tidigare och omfattar mer eller mindre lösa nätverk och gemenskaper, men även nya sätt att rekrytera och organisera volontärer och givare till skillnad från de traditionella folkrörelserna (Harding, 2012:13). Detta får till följd att relationen mellan kollektiv handling och den lokala omgivningen har förändrats markant.

Ett tydligt tecken på individualiseringen av civilsamhället är att engagemanget går emot ett mer specifikt och personligt uttryck, så att man är medlem eller ställer upp som volontär under en mer begränsad period, under lösare och mer rörliga former. Deltagandet tar alltmer sin utgångspunkt i livsstilsfrågor snarare än i en kollektiv identitet (Vetenskapsrådet, 2012:42). Två olika, men dock inte ömsesidigt uteslutande, konsekvenser av hur den ökade individualiseringen påverkar civilsamhället är därför möjliga. Den första innefattar de nya möjligheter som visades sig under hösten 2015 i den snabba och effektiva mobiliseringen kring flyktingmottagande av bland annat *Refugees Welcome*. Den andra möjliga konsekvensen är att civilsamhället polariseras. Kopplat till det sociala kapitalet i Putnams bemärkelse riskerar vissa grupper med liknande socioekonomisk bakgrund att homogeniseras, sluta sig och/eller isoleras, samtidigt som kontakten mellan grupper, och därmed möjligheten till stärkandet av det överbryggande sociala kapitalet, minskar då städer blir alltmer socialt differentierade (Vetenskapsrådet, 2012:23). Detta resonemang kan i sin tur kopplas till hur digitaliseringen riskerar att endast stärka det sammanbindande sociala kapitalet som beskrivs ovan.

Utmaningen är därmed att stödja civilsamhällets roll för både det sammanbindande och det överbryggande sociala kapitalet. Harding (2012) påpekar hur detta tycks vara en förutsättning för att civilsamhällets gemenskapsfunktion ska vara inkluderande för hela samhället. Den första frågan som behöver besvaras är hur detta stöd ska se ut för att civilsamhällets strukturer ska främja uppbyggnaden av både det överbryggande och det sammanbindande sociala kapitalet. Nästa fråga är vilken roll den offentliga sektorn kommer att spela.

Traditionellt har civilsamhällets relation till den offentliga sektorn präglats av att organisationer har erbjudit samhället volontärer och även utgjort en länk mellan medborgarna och staten, alltså framför allt kompletterat den offentliga välfärden. Det börjar dock bli allt vanligare att icke-vinstdrivande organisationer erbjuder välfärdstjänster finansierade med offentliga bidrag. Skiljelinjen mellan ideellt och professionellt arbete börjar därmed bli mer otydlig. Denna utveckling av civilsamhället och den idéburna sektorns relation till den offentliga sektorn väcker flera frågor och utmaningar inför framtiden, inte minst när det gäller det offentliga stödet och dess effekt på civilsamhällets organisation, självständighet och representativitet. Ett exempel på denna utveckling är framväxten under de senaste åren av idéburet-offentligt partnerskap (IOP).

Idéburet offentligt partnerskap

Sedan 2008 bedriver Göteborgs stad utvecklingsarbete inom området social ekonomi, vilket har utvecklats till en *Överenskommelse om samverkan mellan Göteborg stad och sektorn social ekonomi* (Göteborgs stad, 2012). Inom ramen för överenskommelsen inleddes diskussioner om IOP som möjlig samverkansmodell och sedan 2013 har Göteborgs stad upprättat ett antal IOP tillsammans med civilsamhället. Målet med överenskommelsen är att stärka demokratin, öka delaktigheten och minska

utanförskap i Göteborg bland annat genom att "skapa tydliga förutsättningar och strukturer för dialog och samverkan mellan parterna, samt att synliggöra och stärka den sociala ekonomins självständiga och oberoende roll som opinionsbildare och som röstbärare för marginaliserade, utsatta och åsidosatta grupper" (Göteborgs stad, 2012:5).

Även i Malmökommissionens slutrapport handlar ett av åtgärdsförslagen om att stärka samverkan med civilsamhället. Som ett led i detta undertecknade Malmö stad i juni 2015 en *Överenskommelse med idéburna organisationer inom det sociala området*. Denna avsiktsförklaring är ett första steg i en långsiktig process för att fördjupa samverkan mellan Malmö stad och den idéburna sektorn (Malmö stad, 2015a). Överenskommelsen bygger bland annat på att idéburna organisationer ska ha en kritiskt granskande roll som röstbärare och opinionsbildare, att relationen mellan idéburna organisationerna och Malmö stad ska präglas av ansvar, ömsesidighet och tillit samt utgå från bådats förutsättningar, och att långsiktighet ska skapas när det gäller beslut, finansiering och andra förutsättningar. Även i stadens budget poängteras att det idéburna civilsamhället kan utveckla nya och innovativa lösningar på samhälls-utmaningar och att ett öppet och inkluderande Malmö därigenom kan främjas (Malmö stad, 2015b:21).

Enligt en rapport av *Forum för frivilligt socialt arbete*, har idéburet-offentligt partnerskap möjlighet att förhindra att civilsamhällets organisationer blir intvingade i kommersiella ramar samt kan undvika viss typ av granskning och detaljreglering som har blivit vanligt när ideella aktörer utför offentliga tjänster inom ramarna för upphandling (Forum 2010:5). Samtidigt varnar Abrahamsson (2015:27) för att IOP sannolikt riskerar, tvärtemot uttalade avsikter, att förstärka civilsamhällets tudelning då kommunala förvaltningar kommer ingå partnerskap med de föreningar och organisationer de redan känner till. Här krävs alltså ett kritiskt förhållningssätt och en medveten strategi kring representativitet för att förhindra den utveckling som Abrahamsson varnar för.

MÖTESPLATSER

Vikten av mötesplatser återkommer i nästintill samtliga styr- och policydokument och kopplas ihop med strategier för att dels stärka tilliten och det sociala kapitalet, dels som medel för att skapa attraktiva städer. Detta är inget nytt, utan mötesplatsernas betydelse har präglat stadsutveckling sedan flera år tillbaka. I Göteborgs översiktsplan beskrivs mötesplatser till exempel som ett särskilt viktigt element för att utveckla attraktiva och trygga stadsmiljöer samt ett robust samhälle: "Göteborgs planering ska ge förutsättningar för en attraktiv stadsmiljö och ett rikt stadsliv. En attraktiv stad kännetecknas av komplexitet med blandning av funktioner, en visuell mångfald och möjligheter till möten mellan människor" (Göteborgs stad, 2009:35). I budgeten för 2016 förtydligas detta under målet att "Göteborg ska vara en jämlik stad" utifrån resonemanget att en "tät och blandad stad leder till fler mötesplatser och sociala kontakter" (Göteborg stad, 2015a:9). Målsättningen är att fler "tillfälliga och spontana mötesplatser ska skapas för att bidra till en livlig och rolig stad att leva i. Det kan dessutom skapa bättre förutsättningar för en god samhällsgemenskap" (ibid:33).

I Malmökommissionens slutrapport beskrivs möten som en förutsättning för att människor ska känna tillit och delaktighet och fler lättillgängliga mötesplatser som inbjuder till delaktighet, särskilt i områden med stor trångboddhet, rekommenderas (2014:77). I stadens budget är det framför allt barn och ungas mötesplatser som

prioriteras (Malmö stad, 2015:22). I Stockholms budget nämns däremot inte ordet mötesplats utan det står istället att "stadens offentliga rum ska erbjuda inbjudande och levande parker och torg som genomsyras av barnperspektivet" (Stockholm stad, 2015:1). Huruvida detta är ett medvetet val framgår inte.

Mötesplatser som universallösning

Mötesplatsernas möjlighet till att skapa social sammanhållning och attraktion lyfts ibland fram som en universallösning, vilket tyder på en övertro på vad en specifik åtgärd kan åstadkomma. Det är viktigt att fundera över vad som menas med en mötesplats, varför mötesplatser antas vara viktiga och vilka värden och värderingar som ställs emot varandra i diskussionen om attraktiva mötesplatser, eftersom det är långt ifrån självklart vad en mötesplats faktiskt är. I dess vidaste bemärkelse är mötesplatser ställen, både fysiska och virtuella, där människor möts och interagerar i någon form. Detta antas leda till en mänskligare och mer sammanhållen stad.

Man antar alltså att mötet och interaktionen med andra bidrar till att stärka den sociala sammanhållningen och platsens attraktivitet (Tunström et al., 2010:7). Detta kopplas i sin tur ihop med att stärka både det sammanbindande och överbryggande sociala kapitalet, vilket kan möjliggöra både närmare kontakt människor emellan och möten mellan människor som sannolikt inte annars hade skett. Här finns även kopplingar till diskussionen ovan om Internets och social mediers möjligheter för att stärka det sociala kapitalet genom elektroniska mötesplatser.

Städerna har naturligtvis en viktig roll för att utveckla mötesplatser, framför allt i det offentliga rummet, genom tre olika funktioner: att skapa, möjliggöra och tillåta (Tunström et al., 2010:8). Mötesplatser kan skapas genom att en plats tillförs form, funktion eller upplevelser som innebär att människor vill vistas på platsen samtidigt och tillsammans, genom att skapa flera olika anledningar att passera och stanna till under olika tider på dygnet (Tunström et al., 2010:8). Detta resonemang återkommer tydligt i städernas strategier för att utveckla mötesplatser.

I Malmö lyfts exempelvis fram att det "finns åtskilligt som kommunen kan göra för att bygga in socialt kapital i bostadsområden och i staden. Det handlar dels om mötesplatser som underlättar möten i bostadsområden (sammanbindande socialt kapital) men också som genererar möten mellan olika grupper från olika delar av staden (överbryggande socialt kapital)" (Malmökommissionen, 2014:77). Mer specifikt beskrivs hur man "bör sträva efter att bygga in/öka det sociala kapitalet i bostadsområden genom att underlätta social interaktion där boende i trappuppgången, runt gården, i kvarteret och i området naturligt kan mötas" (Malmökommissionen, 2014:77). Genom att skapa en känsla av trygghet och rörelse, ska man alltså främja social sammanhållning i närmiljön.

I rapporten *Social konsekvensanalys: Människor i fokus* beskrivs att närhet emellan människor och möjligheter till möten är en förutsättning för tillit och socialt kapital. Det är människorna snarare än planeringen som skapar kontakter, men "stadsmiljön skapar förutsättningar som är mer eller mindre goda för möten, och på så sätt kan planeringen påverka" (Göteborgs stad, 2011:20). Rapporten lyfter fram begreppet "gemensam neutral arena" (GNA): Arenan är platsen där människor blir synliga för varandra, neutral betyder att det inte finns krav på kontakt och interaktion men att det finns möjligheter, och gemensam betyder att man upplever att man har rätt att vistas på platsen (Göteborgs stad, 2011:21).

Mötesplatser och målkonflikter

I *Life Between Buildings* delar Gehl (1996) upp de aktiviteter som människor ägnar sig åt i det offentliga rummet i tre kategorier: nödvändiga, frivilliga och sociala. Han menar att social sammanhållning uppstår spontant och som en direkt följd av att människor möts och rör sig på samma ställen. Men är det verkligen så enkelt? Först och främst har det offentliga rummets betydelse för mötesplatsernas roll och funktion förändrats under de senaste decennierna genom en ökad privatisering och kommersialisering. Olsson (1998:105) menar att privatisering och ökad kontroll av det offentliga rummet kan ses som ett hot gentemot tillgängligheten, ett resonemang som blir allt viktigare att reflektera över och då framför allt hur privatisering, kontroll och den växande övervakningen genererar en rad olika målkonflikter.

Därutöver kan vissa mötesplatser vara destruktiva eller uteslutande, kan upplevas som farliga eller omgärdas av osynliga kulturella och mentala barriärer som gör att de upplevs som otillgängliga (Tunström et al., 2010:21). Utifrån detta menar Tunström med flera att mötesplatser i sig varken är bra eller dåliga, goda eller onda, utan att de bara är. De blir därmed "platser för skeenden som i olika sammanhang definieras som bra eller dåligt, gott eller ont. Och gränserna för vad som är bra eller dåligt rör sig" (Tunström et al., 2010:22). Därför är både konflikt- och maktperspektiv centrala när man utformar strategier för mötesplatser, för att bättre förstå vilka värden och värderingar som kan tänkas ställas emot varandra och vilka målkonflikter som således kan uppstå. Liknande tankegångar uttrycker Lidskog (2006:143) i sitt resonemang att det offentliga rummet varken är gott eller ont utan snarare en arena för alla möjliga processer som måste förstås utifrån en ständig förhandling om vilka värden och normer som ska råda och att det alltid finns en risk för intolerans och exkludering. Att vara medveten om målkonflikter och förhålla sig kritiskt till hur mötesplatser definieras och bedöms, är därmed avgörande.

Likt hur begreppen tät och blandad stad, som utvecklas i nästa avsnitt, har blivit till mantran inom stadsutveckling, bör man akta sig för att okritiskt tro att städerna kommer bli mer sammanhållna genom strategier som syftar till att skapa fler mötesplatser. Städernas och offentlighetens föränderlighet ger anledning att stärka strategierna som syftar till att möjliggöra och tillåta, snarare än skapa mötesplatser. Tunström med flera lyfter även fram vikten av att mötesplatser "kan vara ett viktigt instrument för att skapa social sammanhållning och integration, men det är först när detta på ett genomtänkt sätt kombineras med andra insatser, såsom arbetsmarknadspolitiska, bostadspolitiska eller utbildningspolitiska åtgärder" (2010:18). Visioner och strategier för mötesplatser måste således kombineras med andra insatser för att främja social sammanhållning.

DEN TÄTA OCH BLANDADE STADEN

Genom en kartläggning av översiktsplaner och andra visionsdokument i rapporten *Storstäder i Samverkan* beskriver Legeby med flera (2015b:39) att de tre städerna identifierar en rad olika strategier för att uppnå den sociala dimensionen av hållbarhet, inklusive att lösa bostadsbristen, öka tillgängligheten, bygga bort fysiska hinder, främja möten, minska boendesegregation, öka integration, skapa förutsättningar för goda livsvillkor, mångfald och jämställdhet, samt skapa en levande stad. De flesta av dem återfinns även i denna översikt. De sammanfattar sin kartläggning med att ledorden i de tre städernas styrdokument är relativt likartade och visar på ett samstämmigt stadsbyggnadsideal som lyder: "den täta och blandade staden fylld av mötesplatser och där medborgarna i hög grad görs delaktiga i planeringsprocessen" (Legeby et al., 2015b:39).

Att bygga fram mångfald och social blandning

Förutom delaktighet och mötesplatser, som redan behandlats i tidigare avsnitt, lyfts bostadsförsörjning fram av städerna som en grundläggande strategi för att skapa social blandning och därmed stärka sammanhållningen i storstäderna. Bostadsbristen poängteras av alla tre städerna som en stor utmaning när det gäller ökade klyftor. Edling (2015:19) förklarar hur Sveriges befolkningsökning minskade markant tidigt på 1990-talet och att bostadsbyggandet då minskade i takt med detta. När befolkningsökningen tilltog mot slutet av 1990-talet följde bostadsbyggandet inte med, vilket fått till följd att bostadsbristen tilltagit och successivt ackumulerats. För att hantera hur bostadsbristen har ackumulerats behövs följaktligen större insatser, än att bara täcka dagens tillkommande behov av bostadsförsörjning.

Stockholmskommissionen (2015:61) lyfter fram att bristen på bostäder i första hand drabbar socioekonomiskt svaga grupper och unga. För dessa grupper innebär en tilltagande bostadsbrist många gånger en osäker och instabil livssituation eller trångboddhet. Detta förklaras genom att stadens bostadsbestånd har förändrats påtagligt samtidigt med en stark befolkningstillväxt, i och med att andelen bostadsrätter har ökat från att utgöra en fjärdedel av det totala bostadsbeståndet till att utgöra ungefär hälften, medan andelen hyresrätter i motsvarande utsträckning har minskat (ibid). Liknande analys görs i Göteborgs budget för 2016: Bostadsbristen "yttrar sig framför allt i brist på hyreslägenheter och för många är hyresnivåerna på nybyggda lägenheter alldeles för höga. Utöver trångboddhet och osäkra boendeförhållande bidrar bostadsbristen till hemlöshet" (Göteborg stad, 2015a:32). Förändringar i bostadsbeståndet ses därmed som en av förklaringarna till ökade skillnader i socioekonomisk sammansättning emellan områden, då möjligheterna för låginkomsttagare att välja bostadsområde allt mer begränsas.

I Stockholms stads budget för 2016 (Stockholms stad, 2015a:1) förespråkas under rubriken "Ett Stockholm som håller samman" att takten för bostadsbyggandet ska öka med "fokus på klimatsmarta bostäder med rimliga hyror och ett fördubblat bostadsbyggande inom de allmännyttiga bostadsbolagen". Därutöver ska nya riktlinjer för markanvisning antas och fler mindre aktörer ska kunna delta i byggandet. Även i Göteborg anses allmännyttan spela en viktig roll för ökad nyproduktion då ett "varierat bostadsutbud och tillgång till bostäder med lägre hyresnivåer i stadsdelarna kan minska segregationen" (Göteborgs stad, 2015a:32). Vidare ska nybyggnation "bidra till en högre täthet i redan befintlig bebyggelse samt en större mångfald av både innehåll och människor. Utformning av bebyggelse och offentliga platser ska ske med människan i fokus" (ibid:33). Detta resonemang blir även tydligt i

rapporten *Social konsekvensanalys: Människor i fokus* som poängterar vikten av att skapa blandning: "Som planerare kan man påverka genom att skapa förutsättningar för en blandad befolkning, genom exempelvis blandade upplåtelseformer, hustyper och vilken användning som möjliggörs" (Göteborgs stad, 2011:18).

I Malmökommissionens slutrapport (2014:66) förespråkas en social bostadspolitik där kommunens möjlighet att styra bostadsbeståndets utformning och stimulansåtgärder i riktning mot mer ändamålsenliga och nydanande lösningar på den bostadssociala problematiken framhävs. Ett handlingsprogram bör tas fram i ett brett samråd med fastighetsägare, brukare, deras organisationer och byggindustri som ger utrymme för anpassning till förändringar i demografin. Följande utgångspunkter för detta handlingsprogram föreslås: satsa på nybyggnation; se över kommunens möjlighet att styra upplåtelseform och storlek på bostäder vid nybyggnation samt; stötta ombyggnation till större lägenheter och ökad tillgång till gemensamma utrymmen. Dessa rekommendationer genomför Malmö stad i sin budget genom att ge det kommunala bostadsbolaget, MKB, i uppdrag att vidta ytterligare bostadssociala åtgärder (Malmö stad, 2015b:18). Därutöver ska MKB leda ansvaret för att hitta lösningar för renovering av befintligt bostadsbestånd, öka tempot i bostadsbyggandet samt arbeta utifrån ett långsiktigt mål för bostadsbyggande med en mångfald av bostäder (ibid:23).

Även om den täta och blandade staden har utvecklats till ett mantra för den hållbara stadsutvecklingen där ojämlikheter ska minska, är detta ideal knappast värdeneutralt och fritt från intresse- och målkonflikter. En normativ och normerande diskussion pågår ständigt om vad den "goda", "täta" och "blandade" staden är som i sin tur är återspeglings av samhället i stort och påverkar vilka problem som lyfts fram och prioriteras (Tunström, 2009). Tunström menar dock att språket inte ska ses som endast en återspeglings av verkligheten, utan som en aktiv medskapare av verkligheten. Den som har makten över språket, tolkningen och formuleringarna i planer och visioner, har också makt över planeringen.

Samtidigt pekar Legeby med flera (2015b:42) på att reflektion, nyansering och kritik mot förenklingar inte alltid är närvarande i praktiken och att detta blir särskilt problematiskt när beskrivna mål ska översättas i konkreta förslag, utan att konsekvenserna av *hur* man exempelvis bygger en tät och blandad stad är tillräckligt analyserade. "Beroende på hur man bygger 'tät stad' ger det väldigt olika resultat och får olika konsekvenser för det sociala livet" (ibid). Författarna menar att när målen är kopplade direkt till konkreta medel i städernas styrdokument kan detta få till följd att analysen redan är färdig. "Faran med så här pass detaljerade beskrivningar av *lösningar* på ett visst problem är att *medlen* lätt kan bli själva *målet* i sig. I en viss situation kanske helt andra saker har större påverkan" (Legeby et al., 2015:40). Detta resonemang väcker frågor kring hur analysen görs, hur olika förslag och alternativ förstås och synliggörs, men även vilka verktyg som står till buds för att avgöra till vilken grad visionerna och målsättningarna förverkligas. I den tredje och avslutande delen vänds därför fokus mot dessa frågor.

DEL 3: METODUTVECKLING OCH BEHOVET AV SAMVERKAN

Det räcker naturligtvis inte med att redogöra för vad visionerna och styrdokumentet säger och vilka strategier som förespråkas, utan att visa på hur analyserna har gjorts och vilka metoder som används. Förutom medborgardialog som redan har beskrivits, använder städerna sig av flera metoder och analysverktyg för att bättre förstå de globala och urbana förändringsprocesser som leder till det komplexa förhållandet mellan social polarisering och sammanhållning i städerna, hur människors livsvillkor både ser ut och skiljer sig, och för att bättre kunna identifiera och analysera de sociala dimensioner som leder till hållbar stadsutveckling. Denna avslutande del riktar in sig på metodutvecklingen i städerna under de senaste åren och hur behovet av samverkan lyfts fram om och om igen.

I rapporten *Storstäder i Samverkan* beskriver Legeby med flera att de, när det kommer till att förstå städernas sociala sammansättning, märker att den vetenskapliga basen för såväl tillvägagångssätt, metoder och specifika verktyg fortfarande är relativt utvecklad (2015b:54). De menar dessutom att vad som är en processmetod och vad som är en analysmetod ibland blandas samman (ibid:42). Med processmetod menas ett tillvägagångssätt för att driva en process, exempelvis planeringsprocessen, som innehåller informationshämtning, analys, förankring och dialog. Med analysmetod menas snarare ett tillvägagångssätt för att beskriva och bättre förstå en specifik situation eller plats utifrån en viss utgångspunkt eller frågeställning vilket i sin tur återkopplas till den övergripande planeringsprocessen.

DEN SOCIALA KONSEKVENSANALYSEN VÄXER I POPULARITET

Genom en kartläggning av städernas metoder beskrivs hur Göteborg framför allt använder sig av social konsekvensanalys (SKA) och barnkonsekvensanalys (BKA), medan i Stockholm oftast tillämpas barnkonsekvensanalys, medan i den mån social konsekvensanalys görs så utförs den ofta av externa konsulter vilket bidrar till att flera olika metoder har används (Legeby et al., 2015b:45). I Malmökommissionens slutrapport föreslås att "sociala konsekvensbedömningar ska föregå alla beslut som rör fysiska investeringar" (2014:77). Den sociala konsekvensanalysen har framför allt i Göteborg och Malmö kommit att dominera metodutvecklingen inom socialt hållbar stadsutveckling.

I Göteborg beskrivs hur SKA är både en analysmodell och ett process stöd som har arbetats fram och används i bred samverkan inom staden. Processtödet formar en plattform för samverkan, medan analysmodellen används för att få ökad kunskap om sociala aspekter i planarbetet. I rapporten *Social konsekvensanalys: Människor i fokus* beskrivs att SKA-verktyget är ett stöd för att sortera och identifiera de viktiga sociala aspekterna för området, platsen eller den planerade lokaliseringen, som i första hand vänder sig till stadens handläggare som arbetar inom en planprocess (Göteborgs stad, 2011). Första steget är en inventering av de sociala kvaliteterna och behoven. I det andra steget formuleras mål och planförslag för att stärka och förverkliga de inventerade sociala aspekterna. Sist gör man en konsekvensbeskrivning av hur de planerade förändringarna kan påverka de sociala aspekter som identifierades samt av

vilka avvägningar och ställningstaganden som har gjorts. För att underlätta detta arbete har S2020 utvecklat en matrismodell, där sociala värden möter den fysiska miljöns olika skalor, från byggnadsnivå till systemnivå, från vad som händer precis utanför dörren till vad som sker i hela regionen (Larberg, 2013:28).

Legeby med flera beskriver svårigheterna i social konsekvensanalys att fånga konsekvenser av förändringar över tid (2015b:53). Författarna belyser att analyserna snarare inventerar och beskriver kvaliteter och brister, än att de påvisa hur ett förslag eller en åtgärd faktiskt förändrar och påverkar de aspekter som har identifierats som viktiga. Det är alltså det tredje steget i metodbeskrivningen ovan som är svårast att genomföra och som behöver metodutveckling. Liknande tongångar återfinns i en uppföljning till Göteborgs stads översiktsplan, där det beskrivs att staden under ett antal år har stärkt arbetet med att identifiera viktiga sociala aspekter, ta fram åtgärder och förslag samt konsekvensbeskriva olika förslag till förändring i planeringsarbetet, men att ett fortsatt arbete krävs "för att ta fram indikatorer, och tillhörande underlag, som kan visa huruvida planeringen går i linje med strategierna" och att "staden behöver bli bättre på att redovisa konsekvenser och målkonflikter samt avvägningar och ställningstaganden" (Göteborgs stad, 2015b:52-53). Även ökad kunskap om mer långsamma eller trögare förändringar är av intresse där longitudinella studier skulle kunna bidra till en större förståelse om långsiktiga konsekvenser (Legeby et al., 2015b:53).

Områdesprogram och experimenterande arbetssätt

Ett annat exempel är områdesprogrammen för socialt hållbar utveckling i Malmö som 2010–2015 fokuserade på att ta fram praktiska och innovativa metoder och lösningar på hållbar stadsutveckling som därefter skulle kunna användas i hela staden. Områdesprogrammen beskrivs som ett redskap och ett arbetssätt att utveckla Malmö som en stad där alla tre hållbarhetsbegreppen ömsesidigt förstärker varandra. Detta ska åstadkommas genom att knyta samman både "hårda" och "mjuka" investeringar för att varje område ska utvecklas så att det fysiska "skelettet" kompletteras med sociala "muskler" (Malmö stad, 2014:5). Områdesprogrammen, som fokuserar på fem olika områden i Malmö där välfärden är som lägst, ska ses som verktyg för att uppnå konkreta målsättningar i varje område liksom ett verktyg för staden att pröva nya angreppsmetoder (ibid:6). Det beskrivs som att man genom att göra många saker på samma plats uppmuntrar ett utforskande arbetssätt och även får lättare att samla många olika aktörer kring gemensamma utmaningar.

Centrala utgångspunkter för områdesprogrammen var dialog, medborgar-deltagande och innovation med prövande och experimenterande arbetssätt som successivt syftade till att skalas upp. En områdeskoordinator ansvarade för den lokala samordningen, att initiera och stimulera olika aktörer att var för sig och tillsammans bidra till områdenas utveckling. I en slutrapport från områdena Holma och Kroksbäck beskrivs hur det genom koncentration blev "lättare att utnyttja platsernas dynamik, lättare att hitta naturliga samarbetspartners som kan samlas kring konkreta, avgränsade arbetsuppgifter och område" (Malmö stad, 2015c:13). Därutöver beskrivs hur flera av aktörerna har insett "mervärdet i att ha ett inkluderande förhållningssätt, att arbeta på tvären och att föredra samverkanslösningar" (ibid). En utvärdering som gjordes efter projektets andra år beskriver hur de tillfrågade var helt eniga om att programmen hade lyckats göra medborgarna delaktiga i förändringsprocesserna, men mindre eniga om huruvida ett strukturerat lärande verkligen hade uppstått och huruvida det experimenterande arbetssättet och sökandet efter innovativa metoder

riskerade att bidra till att luddigheten och tolkningsutrymmet ökar (Demokratikonsult, 2012:26–27).

Frågan ställer sig här i vilken grad områdesprogrammen skiljer sig från exempelvis Storstadsatsningen och lärdomarna från den som bland annat fokuserade på orealistiska målsättningar och flera negativa konsekvenser av områdessatsningar (Törnquist, 2005 och Vedung 2005). I Malmökommissionen slutrapport poängteras ju att det inte räcker med områdesinriktade satsningar, utan att det är inkomstojämlikheterna i stort som behöver åtgärdas (2014:73). Utöver denna diskussion behöver en utvärdering av programmen även relateras till resonemanget om att se staden som ett komplext system, där det inte är givet att insatserna leder till det förväntade resultatet och där stadens olika delar eller områden till stor del avgörs av helhetens sammansättning, vilket i sin tur delvis ifrågasätter områdesbaserade åtgärder.

Behov av metodutveckling i samverkan

Kartläggningen i *Storstäder i Samverkan* betonar ett gemensamt behov hos städerna att bättre precisera vilka frågor de olika metoderna faktiskt kan svara på, men även på vilken vetenskaplig grund de vilar. Författarna menar att analysmetoderna inte alltid väljs på ett konsekvent sätt och att detta kan bero på bland annat tidsbrist, varierad kompetens eller att externa konsulter ofta har egenutvecklade metoder som försvårar jämförbarheten (Legeby et al., 2015b:45). Här finns alltså stort utrymme och behov av metodutveckling och samverkan mellan praktik och forskning.

Ett exempel på detta är Mistra Urban Futures-projektet *Dela(d) Stad* som förespråkar metoden stadsrumsanalys, även kallad space syntax, som ett komplement till befintliga metoder och analyser för att identifiera ojämlika livsvillkor och rörelsemönster i städerna och dess förhållande till den byggda miljön. Författarna menar att "förståelsen behöver öka för vilka fysiska och rumsliga strukturer som är gynnsamma respektive utgör ett hinder för människors rörelser och för olika sociala processer i syfte att avgöra när och hur stadsbyggnadsåtgärder bör användas för att skapa bättre livsvillkor" (Legeby et al., 2015a:1). Utgångspunkterna för projektet var att kunskapsutvecklingen rör sig i olika riktningar. Fokus låg på behovet att brygga mellan forskning och praktik, så att man gemensamt kan identifiera frågeställningar samt tolka och förstå konsekvenser och förändringar på både kortare och längre sikt, men även att resultat spridningen startar så snart projektet drar igång genom bland annat öppna föreläsningar, workshops och referensgruppsmöten.

Behovet av metodutveckling i samverkan återfinns i Malmökommissionens slutrapport som föreslår gemensam kunskapsproduktion genom så kallade kunskapsallianser: "jämlika samarbeten mellan forskare och intressenter från till exempel förvaltning, föreningsliv och näringsliv, inriktade på att förena excellens och relevans" (Malmökommissionen, 2014:131). Rapporten föreslår bland annat satsningar på en särskild typ av kunskapsallians som kallas kollegial granskning, en metod som sedan länge har använts av akademiker. Metoden innebär att kollegor som arbetar med liknande frågor möts och utvärderar varandras satsningar. Kommissionen föreslår inte bara kollegial granskning av projekt utan även av ordinarie verksamheter, för att utveckla kunskaperna om arbetslivet, stärka lärandet inom arbetslivet (*discretionary learning* eller självständigt lärande), samt att låta människor från olika verksamheter träffas och utbyta erfarenheter tillsammans med forskare (Malmökommissionen, 2014:132).

Denna gemensamma kunskapsproduktion har i olika sammanhang kallats exempelvis medskapande (*co-production* eller *co-creation*) forskning, praktikdriven tvärvetenskap eller transdisciplinär forskning. För att möjliggöra detta medskapande lyfts i rapporten *Gemensam kunskapsproduktion för urbana förändringar* tre utmaningar fram som särskilt viktiga att övervinna: att hantera olika värderingar kring hållbar stadsutveckling; att utnyttja bredden av kunskap och expertis bland berörda intressenter och; att skapa arenor för legitima och hållbara förändringsprocesser (Westberg, Polk och Frid, 2013:5). Även rapporten *Forskningsöversikt Hållbar stadsutveckling* beskriver ett stort och eftersatt forskningsbehov kring metoder för hur kunskapsöverföringen mellan forskning och praktik respektive praktik och forskning kan förbättras (Formas, 2011:52).

Ett av de hinder som lyfts fram i projektet *Dela(d) Stad*, och som försvårar arbetet med geografiska- och rumsliga analyser, är svårigheten att få tillgång till rätt data och statistik på relevant aggregeringsnivå. Den beror dels på att tillgängligheten brister hos kommunerna, dels på att sekretess- och hanteringskrav av känslig data som behöver säkerställas (Legeby et al., 2015a:15). Även här finns alltså ett stort utrymme för både kompetens- och metodutveckling samt tvärsektionell samverkan.

För att uppnå de långtgående visioner som sätts upp i städernas budgetar och andra styrdokument om att minska ojämlikheter, krävs att samverkan mellan forskning och praktik stärks och utvecklas utifrån medskapande förhållningssätt. Detta pågår redan i olika grad i städerna, här främst exemplifierat genom Malmökommissionens arbete, S2020 i Göteborg, Stockholmskommissionens uppdrag, och Mistra Urban Futures-projektet *Dela(d) Stad*. Detta till trots, beskrivs i relation till hållbar stadsutveckling hur mötesplatser saknas och att man behöver ”fler formella och informella sammanhang där forskare och praktiker mer vardagligt kan mötas i konkreta projekt och för tvärdisciplinära och interdisciplinära forskargrupper att utvecklas. Det behov som understryks gäller framför allt mötesplatser av mer långsiktig karaktär i konkret upplagda gemensamma projekt, om än tillfälliga” (Formas, 2011:51–52). Behovet av långsiktighet återkommer i beskrivningen av att det tar tid att bygga upp tvärdisciplinära samarbeten, men att ”tidsaspekten gäller även sättet att tänka. Med ett mer långsiktigt perspektiv förändras ofta synen på vad som är effektivt, optimalt och relevant” (Formas, 2011:46–47).

För att bättre förstå staden som ett komplext system, för att identifiera både begränsningar och förutsättningar för ökad social sammanhållning, samt för att stärka samverkan mellan forskningen och praktiken, krävs att fokus inte enbart vänds mot att konsekvensbeskriva olika förslag här och nu, utan även mot att bättre förstå hur åtgärder faktiskt förändrar och påverkar städerna ur olika tidsperspektiv, både på kortare och längre sikt. Här finns stort utrymme för både metodutveckling och samverkan städerna emellan som bygger på medskapande förhållningssätt och långsiktighet i en riktning mot hållbar stadsutveckling.

REFERENSER

- Abramhamson, H. (2012) *Makt och dialog i rättvisa och socialt hållbara städer*. Göteborg: Kairos/Mistra Urban Futures.
- Abrahamsson, H. (2013) *Vår tids stora samhällsömdaning: städernas ökade roll för social hållbarhet*. I Stenberg et al. (red.) *Framtiden är redan här - Hur invånare kan bli medskapare i stadens utveckling*. Göteborg: Mellanplats.
- Abrahamsson, H. (2015) *En forskningsstudie framtagen inom projekt KAIROS på uppdrag av Sveriges Kommuner och Landsting*. Göteborg: Kairos/Mistra Urban Futures.
- Amin, A. och Thrift, N. (2002) *Cities Reimagining the Urban*. Oxford: Polity Press.
- Andersson, R., Bråmås, Å., och Hogdal, J. (2009) *Fattiga och rika - segregationen ökar: Flyttmönster och boendesegregation i Göteborg 1990-2006*. Göteborg: Stadskansliet.
- Arfvidsson, H (2014) *On Burning Cars, Concrete and Citizenship*. PhD. Milton Keynes: The Open University.
- Boverket (2010) *Socialt hållbar stadsutveckling – en kunskapsöversikt*. Karlskrona: Boverket.
- Brenner, N. och Theodore, N. (2005) Neoliberalism and the urban condition. *City*. Vol. 9: 101–107.
- Cullberg, M., Montin, S. och Tahvilzadeh, N. (2014), *Urban Challenges, Policy and Action in Gothenburg: GAPS project baseline study*. Göteborg: Mistra Urban Futures.
- Delegationen för Hållbara Städer (2012) *Femton hinder för hållbar stadsutveckling*, Stockholm: SOU, M 2011:01/2012/66.
- Demokratikonsult (2012) *Utvärderingsrapport för åren 2010-2012: Områdesprogram för ett socialt hållbart Malmö*. Stockholm: Demokratikonsult och samarbetspartner
- Dempsey, N., Bramley, G., Power, S. och Brown, C. (2011) The social dimension of sustainable development. *Sustainable Development*, Vol. 19, 289-300.

Edling, J. (2015) *Förorterna som moder Svea glömde – en dokumentation om en obefintlig integrationspolitik*. Stockholm: Verdandi/Flexicurity.

Emmelin, M och Eriksson, M. (2012) *Kan socialt kapital "byggas in" i våra bostadsområden och därmed förbättra invånarnas upplevda och mentala hälsa?* Underlagsrapport till Malmökommissionen. Malmö: Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö.

Ericsson, U., Molina, I. och Ristilampi, P-M. (2000) *Miljonprogram och Media Föreställningar om människor och förorter*. Norrköping and Stockholm: Integrationsverket and Riksantikvarieämbetet.

Farias, I. och Bender, T. (red.) (2009). *Urban Assemblages How Actor-Network Theory Changes Urban Studies*. London: Routledge.

Formas (2011) *Forskningsöversikt Hållbar stadsutveckling*. Stockholm: Forskningsrådet Formas.

Forsberg, K. (2014a) *Rapport 1: Svar på återremitterat ärende om att fördjupa demokratin genom att öka medborgarnas möjligheter till inflytande*. Tjänsteutlåtande, Diarienummer 0933/12. Göteborgs stad: Stadsledningskontoret.

Forsberg, K. (2014b) *Rapport 3 – Förslag på e-demokratilösningar*. Tjänsteutlåtande, Diarienummer 0933/12. Göteborgs stad: Stadsledningskontoret.

Forum (2010) *Idéburet offentligt partnerskap (IOP): För delaktighet och lokal utveckling*, Stockholm: Forum för frivilligt socialt arbete.

Gehl, J. (1996) *Life Between Buildings*. Washington DC: Island Press.

Gustavsson och Elander (2013) *Social hållbarhet inte bara "sustainababble"? Från mångtydig vision till analytiskt redskap vid uppföljning av stadsbyggnadsprojekt*. Örebro Universitet: Centrum för urbana och regionala studier.

Göteborgs stad (2009) *Översiktsplan för Göteborg*. Göteborgs stad: Stadsbyggnadskontoret.

Göteborgs stad (2011) *Social konsekvensanalys: Människor i fokus*. Göteborgs stad: Stadsbyggnadskontoret.

Göteborgs stad (2012) *Överenskommelse om samverkan mellan Göteborg stad och sektorn social ekonomi*. Göteborgs stad: Stadsledningskontoret.

Göteborgs stad (2014) *Skillnader i livsvillkor och hälsa i Göteborg*. Göteborgs stad: Social resursförvaltning.

Göteborgs stad (2015a) *Budget 2016 För ett jämlikt och hållbart Göteborg: Mål och inriktningsdokument för Göteborg Stad*. Göteborg: Socialdemokraterna, Miljöpartiet, Vänsterpartiet och Feministiskt initiativ.

Göteborgs stad (2015b) *Översiktsplan för Göteborg: Uppföljning för 2014*. Göteborgs stad: Stadsbyggnadskontoret.

Hallin, P-O. (2014) *Vad är en social risk?* I Ek et al., (red.) *Att laga revor i samhällsväven – om social utsatthet och sociala risker*. Malmö Universitet: Urbana Studier.

Harding, T. (2012) *Framtidens civilsamhälle*. Underlagsrapport till Framtidskommissionen. Stockholm: Regeringskansliet.

Holmberg, S. och Rothstein, B. (2015) *Hög mellanmännisklig tillit i Sverige – men inte bland alla*. I Bergström, Johansson, Oscarsson & Oskarson (red) *Fragment*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Larberg, V. (2013) *Delat ansvar för helheten*. I Stenberg et al. (red.) *Framtiden är redan här - Hur invånare kan bli medskapare i stadens utveckling*. Göteborg: Mellanplats.

Legeby, A., Berghauer Pont, M. och Marcus, L. (2015a) *Delad Stad – Summerande reflektioner*

Legeby, A., Marcus, L., Berghauer Pont, M. och Tahvilzadeh, N. (2015b) *Storstäder i Samverkan: Stadsbyggandets sociala dimension*

Lidskog, R. (2006) *Staden, våldet och tryggheten. Om social ordning i ett mångkulturellt samhälle*. Stockholm: Daidalos.

Malmökommissionen (2014) *Malmös väg mot en hållbar framtid: Hälsa, välfärd och rättvisa*. Malmö stad: Kommisson för ett socialt hållbart Malmö.

Malmö stad (2011) *Var med i Malmös politiska debatt – var med och påverka*. http://malmo.se/download/18.77b107c212e1f5a356a800075376/1383649477304/eDemokrati_folder2011-final.pdf

Malmö stad (2014) *Områdesprogram Seved*. Malmö stad: Södra innerstadens stadsdelsförvaltning.

Malmö stad (2015a) *Avsiktsförklaring: Överenskommelse med idéburna organisationer inom det sociala området*. Malmö stad: Fritid kultur och folkhälsoberedningen

- Malmö stad (2015b) *Budget 2016 med plan 2017-2021*. Malmö: Socialdemokraterna och Miljöpartiet.
- Malmö stad (2015c) *Slutrapport Områdesprogram för ett socialt hållbart Holma och Kroksbäck*. Tjänsteskrivelse. Malmö stad: Stadsområdesförvaltning Väster
- Molina, I. (1997). *Stadens rasifiering: etnisk boendesegregation i folkhemmet*. PhD. Uppsala Universitet: Social and Economic Geography.
- Molina, I (2006) *Mångkulturella förorter eller belägrade rum?* I M. Kamali (red.) *Den segregande integrationen*. SOU 2006:73. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar.
- Musterd, S. et al. (1999) Towards undivided cities: The potential of economic revitalisation and housing redifferentiation. *Housing Studies*, 14(5): 573-584.
- OECD (2011) *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*. <http://www.oecd.org/els/soc/49170768.pdf>
- Olsson, S. (1998) *Det offentliga stadslivets förändringar*. Göteborg: Centrum för Byggnadskultur i västra Sverige.
- Piketty, T. (2014) *Capital in the twenty-first century*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Putnam, R. (2000) *Den ensamme bowlaren. Den amerikanska medborgarandans upplösning och förnyelse*. Stockholm: SNS förlag,
- Putnam, R. (2015) *Our kids. The American dream in crisis*. New York: Simon and Schuster.
- Rothstein, B. och Kumlin, S. (2001) *Demokrati, socialt kapital och förtroende*. I Holmberg och Weibull (red) *Land du välsignade*. Göteborg universitet: SOM-institutet.
- RTK (2007) *Vi ses på Internet: Om Stockholmsregionens virtuella rum för socialt kapital*. Stockholms läns landsting: Regionplane- och trafikkontoret.
- RTK (2008) *Socialt kapital i regional utvecklingsplanering*. Stockholms läns landsting: Regionplane- och trafikkontoret.
- Rådet för integration och samhällsgemenskap (2014) *Det hållbara Göteborg: Rapport till kommunstyrelsen i Göteborg från Rådet för integration och samhällsgemenskap*.
- Sernhede, O. (2002) *AlieNation is my Nation: Hiphop och unga mäns utanförskap i det nya Sverige*. Stockholm: Ordfront Förlag.

Sernhede, O. (2009) Territoriell stigmatisering, ungas informella lärande och skolan i det postindustriella samhället. *Utbildning & Demokrati* 18(1): 7-32.

Sernhede, O. och Johansson, T. (2006) *Storstadens omvandlingar Postindustrialism, globalisering och migration i Göteborg och Malmö*. Gothenburg: Daidalos.

SKL (2010) *Hållbar Stadsutveckling*. Positionspapper 2010:7. Stockholm: SKL

SKL (2012) *Att främja integration och social sammanhållning*. Stockholm: SKL

SKL (2015) *Utveckla medborgardialoger i kommuner, landsting och regioner*. <http://skl.se/demokratiledningstyrning/medborgardialogdelaktighet/medborgardialog.372.html>

Smith, N. (1996) *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. London and New York: Routledge.

Smith, N. (2002) New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy. *Antipode* 34(3): 427-450.

SOU 2000:91 (2000) *Hälsa på lika villkor – nationella mål för folkhälsan*. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar.

SOU 2006:73 (2006) *Den segregerade integrationen: om social sammanhållning och dess hinder*. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar.

SOU 2006:79 (2006) *Integrationens svarta bok. Agenda för jämlikhet och social sammanhållning*. Slutbetänkande av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar

Stenberg et al. (2013) *Framtiden är redan här: Hur invånare kan bli medskapare i stadens utveckling*. Göteborg: Chalmers Tekniska högskola.

Stockholmskommissionen (2015) *Skillnadernas Stockholm*. Stockholms stad: Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm.

Stockholms stad (2015a) *Budget 2016: Sammanfattning av majoritetens förslag till budget 2016 och inriktning för 2017-2018*. Stockholm: Socialdemokraterna, Miljöpartiet, Vänsterpartiet och Feministiskt initiativ.

Stockholms stad (2015b) *Vision 2040 - Ett Stockholm för alla*. Stockholms stad.

Ståhle, A. (2005) *Mer park i tätare stad: Teoretiska och empiriska undersökningar av stadsplaneringens mått på friytetillgång*. Licentiatavhandling. Stockholms Universitet: Arkitekturskolan KTH

Swyngedouw, E., F. Moulaert, F. och Rodriguez, A. (2002) Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy. *Antipode* 34(3). 542-577.

Tahvilzadeh, N. (2014) *Deltagande styrning – hur ska medborgardialoger utformas för att fördjupa demokratin?* I Stenberg et al. (2013) *Framtiden är redan här: Hur invånare kan bli medskapare i stadens utveckling*. Göteborg: Chalmers Tekniska högskola.

Trägårdh, L. (2013) *Den svala svenska tilliten*. Stockholm: SNS Förlag.

Tunström, M. (2009) *På spaning efter den goda staden: Om konstruktioner av ideal och problem i svensk stadsbyggnadsdiskussion*. PhD. Örebro University.

Tunström, M., Cars, G. och Dethorey, S. (2010) *Mötesplatser i Stockholmregionen*, Stockholm Läns Landsting: Regionplanekontoret

Törnquist, A. (2005) *Allting förändras men ingenting förgås - Summerande utvärdering av Storstadssatsningen i Göteborg*. Gothenburg University.

Vedung, E. (2005) *Storstadssatsningen i Göteborg 2000–2005*. Uppsala Universitet: Institutet för bostads- och urbanforskning.

Vetenskapsrådet (2012) *Var står forskningen om civilsamhället? En internationell översikt*. Vetenskapsrådets rapportserie 4:2012. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Wacquant, L. (2007) *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge: Polity.

Westberg, Polk och Frid (2013:4) *Gemensam kunskapsproduktion för urbana förändringar*. Göteborg: Chalmers Universitet/Mistra Urban Futures.

WHO (2008) *Closing the gap in a generation: Healthy equity through action on the social determinants of health. Final Report of the Commission on Social Determinants of Health*. Geneva: World Health Organisation.

Wilkinsons, R. och Picketts, K. (2009) *The Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone*. London: Penguin Books.

Östergren, P-O. (2012) *Hur hänger en socialt hållbar utveckling och hälsans jämlikhet ihop?* Underlagsrapport till Malmökommissionen. Malmö: Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö.